

- CXV. De Beseleel quem replevit Dominus spiritu sapientiae ad omne opus.
- CXVI. De Sabbato observando.
- CXVII. Ubi dat Dominus Moysi tabulas Testamenti.
- CXVIII. Ubi fecit Aaron vitulum conflatilem.
- CXIX. Dicit Dominus Moysi: Descende velociter.
- CXX. Ubi oravit Moyses pro populo.
- CXXI. Vidit Moyses vitulum, et confregit tabulas.
- CXXII. Ubi arguit Moyses Aaron propter vitulum.
- CXXIII. Jussit Moyses populo ut occiderent invicem.
- CXXIV. Rogat Moyses Dominum pro populo, ut dimittat illis peccatum eorum.
- CXXV. Dicit Dominus Moysi: Ascendite ad terram, quam juravi patribus vestris.
- CXXVI. Increpat Dominus populum, et jubet Moysen extra tabernaculum erigere, et loquitur ad eum in columna nubis.
- CXXVII. Locutus est Dominus ad Moysen, quomodo loquitur quis ad amicum suum.
- CXXVIII. Petit Moyses Dominum videre, et ait illi Dominus: Non potes videre faciem meam.
- CXXIX. Ascendit Moyses in montem cum aliis tabulis, ubi accepit legem et praeceptum Domini.
- CXXX. Omne primitivum jubet sibi offerri Dominus. C
- CXXXI. Non manducavit Moyses diebus xl, cum scriberet verba Testamenti.
- CXXXII. Gloriosa facta est facies Moysi, et vclabat eam coram populo, quod eis cornuta videretur.
- CXXXIII. De die sabbatorum.
- CXXXIV. Initia jubet Moyses offerri Domino, quaecunque disposuissent in corde suo ad opus tabernaculi, et altaris, et rerum sacerdotalium.
- CXXXV. Fecerunt Beseleel, et Ooliab, et omnis sapiens stolas sanctas, et omne opus tabernaculi.
- CXXXVI. Fecit Beseleel arcam Testamenti, et mensam, et candelabrum, et septem lucernas, et altare aeneum, et oleum liniamenti: et de altari aereo, columnis et utensilibus tabernaculi, et oblati ad numerum bellatorum: et de veste sacerdotali, tintinnabulis, et omni ornatu et perfectione tabernaculi, et omnibus vasis ejus.
- CXXXVII. In die primo mensis primi, praecepit Dominus Moysi sanctificare omnia, et induere Aaron stolam sanctam ejus.
- CXXXVIII. In primo mense anni secundi profectio- nis de Aegypto, statuit Moyses tabernaculum testimonii.
- CXXXIX. Consummato tabernaculo, textit illud nubes, et majestas Domini implevit illud.

INCIPIIT

LIBER ELLE SMOTH

QUI GRÆCE DICTUR

EXODUS.

[T. I, B. I, C. I, Cap. I.] Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum cum Jacob: singuli cum domibus suis introierunt: Ruben, Simeon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon, et Benjamin, Dan, et Nephtali, Gad, et Aser. Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Jacob, septuaginta¹: Joseph autem in Aegypto erat. Quo mortuo, et universis fratribus ejus, omnique cognatione illa², filii Israel creverunt,

¹ Errore librariorum nonnulla fluxerunt e Septuaginta in Canonem Hæbraicæ veritatis: inde est quod hic legat cum altero ms. codice: *Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Jacob, septuaginta quinque*; quod S. Hieronymus diserte refellit: in libris *Quæstionum Hebraicarum*, docens paulatim per singulos supputato numero, et in Hebræis voluminibus inveniri tantummodo, *septuaginta animas. Ex quo manifestum est, inquit, omnes animas, quæ ingressæ sunt Aegyptum de femoribus Jacob, fuisse septuaginta; dum sexaginta sex postea ingressæ sunt, et repererunt in Aegypto tres animas, Joseph scilicet cum duobus filiis ejus: septuagesimus autem ipse fuerit Jacob.* Suam deinde sententiam tuetur ab ipsis LXX translatoribus, qui

runt, et quasi germinantes multiplicati sunt: ac roborati nimis, impleverunt terram. Surrexit interea rex novus super Aegyptum, qui ignorabat Joseph: et ait ad populum suum: Ecce, populus filiorum Israel multus, et fortior nobis est. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur, et si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnetisque nobis, egrediatur e terra. Præposuit itaque eis magistros operum, ut affligerent

in Deuteronomii cap. x, 22, septuaginta tantum animas in Aegyptum intrasse memorant: quamvis etiam hoc loco corrupte legatur in ms. Alexandrino: *septuaginta quinque.* MART.

— Sic optime habet ms. Urbinas: reliqui autem, e quibus et ille, quem Canonem Hebraicæ veritatis Martianæus vocat, juxta Græcum numerant, *septuaginta quinque.* Vide *Quæst. Hebraic.* in Gen. cap. xlvi, vers. 26.

² Pro *cognatione illa*, in can. et aliquot mss. codd. legitur *cognatione sua.* Id vero falsum esse nemo non videt. MART.

— Idem ms. Urbinas, *cognatione sua* perperam. Hebræus habet הדרר הדרר, *generatio illa.*

eos oneribus: ædificaveruntque urbes tabernaculorum Pharaoni¹, Phithom et Ramesses. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur et crescebant: oderantque filios Israel Ægyptii, et affligebant illudentes eis²: atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti et lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur. Dixit autem rex Ægypti obstetricibus Hebræorum: quarum una vocabatur Sephora [In h. Siphra], altera Phua, præcipiens eis: Quando obstetricabitis Hebræas, et partus tempus advenerit, si masculus fuerit, interficite illum; si femina [Vulg. add. fuerit], reservate. Timuerunt autem obstetrices Deum, et non fecerunt juxta præceptum regis Ægypti, sed conservabant mares. Quibus ad se accersitis, rex ait: Quidnam est hoc quod facere voluistis, ut pueros servaretis? Quæ responderunt: Non sunt Hebrææ sicut Ægyptiæ mulieres: ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt. Bene ergo feci! Deus obstetricibus, et crevit populus, confortatusque est nimis. Et quia timuerunt obstetrices Deum, ædificavit illis domos. Præcepit ergo Pharaon omni populo suo, dicens: Quidquid masculini sexus natum fuerit, in flumen projicite: quicquid feminei, reservate.

[C. II, Cap. II.] Egressus est post hæc vir de domo Levi, accepta uxore stirpis suæ. Quæ concepit, et peperit filium, et videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. Cumque jam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, et linivit eam bitumine ac pice: posuitque intus infantulum, et posuit eum in carecto ripæ fluminis stante procul sorore ejus et considerante eventum rei. Kose autem descendebat filia Pharonis, ut lavaretur in flumine, et puellæ gradiebantur per crepidinem alvei. Quæ cum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulis suis, et allatam aperiens, cernensque in ea parvulum vagientem, miserta ejus, ait: De infantibus Hebræorum est hic. Cui soror pueri: Vis, inquit, ut vadam, et vocem tibi

¹ Legerit S. Pater, ערי משכנות pro ערי משכנות, sive ש pro ד, tabernaculorum pro thesaurorum, quod Chaldæus præfert, et Rabbinii, aliique passim interpretes.

² Addunt hic loci mss. quamplures, et invidentes, sed frustra. MART.

³ In Hebræo matrem pueri habet, quod tollit omnem ambiguitatem librorum editorum, qui matrem suam legunt. MART.

— Melius in Hebræo אמ הדלי, matrem pueri: Vulgata editio, matrem suam.

⁴ Palatin. ms. tacet uxorem mox Gersan cum Urbinatæ et vulgatis legit pro Gerson.

⁵ Editi libri ac manuscripti quamplures addunt ista: Alterum vero peperit, quem vocavit, Eliexer, dicens: Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis. In aliis tum Græcis, tum Latinis exemplaribus hoc modo legitur: Alium vero vocavit Eliexer, etc. Horum autem verborum nihil exstat in Hebraico contextu, neque in Samaritano: absunt similiter in LXX edit. Rom. manuscripto Alexandrino, et in Paraphrasi Chaldaica. Mutuata

Hebræam mulierem, quæ nutrire possit infantulum? Respondit ei: Vade. Perrexit puella et vocavit matrem ejus³. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait puerum istum, et nutri mihi: ego tibi dabo mercedem tuam. Suscepit mulier, et nutrit puerum: adultumque tradidit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus, Moses, dicens: Quia de aqua tuli eum.

[C. III.] In diebus illis postquam creverat Moses, egressus ad fratres suos, vidit afflictionem eorum, et virum Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis. Cumque circumspexisset huc atque illuc, et nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit sabulo. Et egressus die altero conspexit duos Hebræos rixantes; dixitque ei qui faciebat injuriam: Quare percutis proximum tuum? Qui respondit: Quis te constituit principem et judicem super nos? num occidere me tu vis, sicut occidisti heri Ægyptium? Timuit Moses, et ait: Quomodo palam factum est verbum istud? Audivitque Pharaon sermonem hunc, et quærebat occidere Mosen: qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian, et sedit juxta puteum. Erant autem sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam, et impletis canalibus adquare cupiebant greges patris sui. Supervenere pastores, et ejecerunt eas: surexitque Moses, et, defensis puellis, adaquavit oves earum. Quæ cum revertissent ad Rahuel patrem suum, dixit ad eas: Cur velocius venistis solito? Responderunt: Vir Ægyptius liberavit nos de manu pastorum: insuper et hausit aquam nobiscum, potumque dedit ovibus. At ille: Ubi est? inquit: quare dimisistis hominem? vocate eum ut comedat panem. Juravit ergo Moses quod habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam ejus uxorem⁴: quæ peperit ei filium, quem vocavit Gersom, dicens: Advena fui in terram aliena⁵. [T. II, C. IV.] Post multum temporis mortuus est rex Ægypti: et ingemiscens filii Israel propter opera, vociferati sunt: ascenditque clamor eorum ad Deum pro [Vulg. ab] operibus.

videntur e capite decimo octavo ejusdem Exodi vers. 3 et 4, ubi de Eliexer eadem prope legimus. Deinde codex Bibliorum ms. S. Germ. a Pratis num. 3, totam hanc pericopem exhibet in margine: codex autem Regius optimæ notæ, num. 3563, extra seriem ac numerum linearum habet eadem verba in ora inferiori minutis characteribus descripta. In uno denique Corb. ms., num. 1, hæc tantum leguntur intra textum: Et eripuit me de manu Pharaonis. Cætera manus recentior supplevit ad oram inferiorem libri. Ex hac tanta exemplarium varietate satis exploratum habemus, quæ de Eliexer dicuntur primum adnotata in margine, successu temporis in corpore posita fuisse a librariis. MART.

— Addunt nostri ms. et quos Martian. consulit, editique libri, Alterum vero peperit, quem vocavit Eliexer, dicens: Deus enim patris mei adjutor meus, et eripuit me de manu Pharaonis. Quæ cum originales textus non habeant, in Hexaplis tamen sub asterisco fuisse descripta, fidem facit Coisalinian. ms. penes Montfauconium.

Et audivit gemitum eorum, ac recordatus est fœderis quod pepigerat eum Abraham, Isaac et Jacob. Et respexit Dominus filios Israel, et cognovit [*Vulg. add. eos*].

[C. V, Cap. III.] Moses autem pascebat oves Jethro cognati [*Vulg. soceri*] sui, sacerdotis Madian. Cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. Apparuitque ei Dominus [b. apparuitque angelus Domini] in flamma ignis de medio rubi, et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. Dixit ergo Moses : Vadam, et videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, et ait : Moses Moses. Qui respondit : Adsum. At ille : Ne appropies, inquit, huc : solve calceamentum, de pedibus tuis : locus enim, in quo stas, terra sancta est. Et ait : Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham Deus Isaac, Deus Jacob. Abscondit Moses faciem suam : non enim audebat respicere contra Deum. Cui ait Dominus : Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præsumunt operibus : et sciens dolorem ejus, descendi ut liberarem [*Vulg. liberem et educam*] eum de manibus Ægyptiorum, et educerem de terra illa in terram bonam et spatiosam, in terram quæ fluit lacte et melle, ad loca Chananæi, et Hetthæi, et Amorrhæi, Pherezæi, et Hevæi, et Jebusæi. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me : vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis opprimuntur. Sed veni, mittam te ad Pharaonem, ut educaas populum meum, filios Israel de Ægypto. Dixit Moses ad Deum : Quis ego sum, ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israel de Ægypto ? Qui dixit ei : Ego ero tecum, et hoc habebis signum, quod miserim te : Cum eduxeris populum [*Vulg. add. meum*] de Ægypto, immolabis Deo super montem istum. Ait Moses ad Deum : Ecce ego vadam ad filios Israel et dicam eis : Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi : Quod est nomen ejus ? quid dicam eis ? Dixit Deus ad Mosen : Ego sum qui sum. Ait : Sic dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos. Dixitque iterum Deus ad Mosen : Hæc dices filiis Israel : Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, misit me ad vos : hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem. Vade, congrega seniores Israel et dices ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, dicens : visitans visitavi vos, et vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto. Et

A dixi ut educam vos de afflictione Ægypti, in terram Chananæi et Hetthæi, et Amorrhæi Pherezæi, et Hevæi, et Jebusæi, ad terram fluentem lacte et melle. Et audient vocem tuam : ingredierisque tu, et seniores Israel, ad regem Ægypti, et dicetis [*Vulg. dices*] ad eum : Dominus Deus Hebræorum vocavit nos : ibimus viam trium dierum per solitudinem, ut immolemus Domino Deo nostro. Sed ego scio quod non dimittet vox rex Ægypti, ut eatis, nisi per manum validam. Extendam enim manum meam, et percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturum sum in medio eorum : post hæc dimittet vos. Daboque gratiam populo huicoram Ægyptiis, et cum egrediemini, non exhibitis vacui : sed postulabit mulier a vicina sua et ab hospita sua, vasa argentea, et aurea, ac vestes : ponetisque eas super filios et filias vestras, et spoliabitis Ægyptum.

B
C
D
[Cap. IV.] Respondit Moses et ait : Non credent mihi, neque audient vocem meam ; sed dicent : Non apparuit tibi Dominus. [B. III, C. VI.] Dixit ergo ad eum : Quid est hoc quod tenes in manu tua ? Respondit : Virga. Dixitque Dominus : Projice eam in terram. Projecit, et versa est in colubrum, ita ut fugeret Moses. Dixitque Dominus : Extende manum tuam, et apprehende caudam ejus. Extendit, et tenuit, versaque est in virgam. Ut credant, inquit, quod apparuerit tibi Dominus Deus patrum suorum¹. Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. [C. VII.] Dixitque Dominus rursum : Mitte manum tuam in sinum tuum. Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar nivis. Retrahe, ait, manum [*Vulg. add. tuam*] in sinum tuum. Retraxit, et protulit iterum, et erat similis carni reliquæ. Si non crediderint, inquit tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis. [C. VIII.] Quod si nec duobus quidem his signis crediderint, neque audierint vocem tuam, sume aquam fluminis, et effunde eam super aridam, et quidquid hauseris de fluvio, vertetur in sanguinem. Ait Moses : Obsecro, Domine, non sum eloquens ab heri et nudius tertius, et ex quo locutus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguæ sum. Dixit Dominus ad eum : Quis fecit os hominis ? aut quis fabricatus est mutum aut surdum, videntem et cæcum ? nonne ego ? Perge igitur, et ego in ore tuo : doceboque te quid loquaris. At ille ; Obsecro, inquit, Domine, mitte quem missurus es². Iratus Dominus in Mosen, ait : Aaron frater tuus Levites, scio quod eloquens sit : ecce ipse egredietur in occursum tuum, vidensque te, lætabitur corde. Loquere ad eum, et pone verba mea in ore ejus, et ego ero in ore tuo.

¹ Loco, patrum suorum, omnes mss. codices legunt, patrum tuorum : quod perperam imitata est versio Latina textus Samaritani, cum in Samaritanorum ac Hebræorum voluminibus scriptum reperitur אבותא avotham, id est, patrum eorum vel suorum MART.

— Et nostri, et quos laudat Martian. ms. tuorum,

pro suorum legunt.

² Ita ex Hebræo vertendum docet Hieronymus lib. III Comment. in Isai cap. vi. Post recitatam enim e LXX interpretibus hanc lectionem : Obsecro, Domine, non sum dignus, provide alium quem mittas, subjungit aliam dicens : Sive ut in Hebræo legitur, mitte quem missurus est. MART.

et in ore illius, et ostendam vobis quid agere debeatis. Ipse loquetur pro te ad populum, et erit os tuum : tu autem eris [*Vulg. add. ei*] in his quæ ad Deum pertinent. Virgam quoque hanc sumes [*Vulg. sume*] in manu tua, in qua facturus es signa. [C. IX.] Abiit Moses, et reversus est ad Jethro cognatum [*Vulg. socerum*] suum, dixitque ei : Vadam, et revertar ad fratres meos in Ægyptum ut videam, si adhuc vivunt. Cui ait Jethro : Vade in pace [T. III, C. X.] Dixit ergo Dominus ad Moysen in Madian : Vade, et revertere in Ægyptum, mortui enim sunt omnes qui quærebant animam tuam. Tulit ergo Moyses uxorem suam, et filios suos, et imposuit eos super asinum, reversusque est in Ægyptum, portans virgam Dei in manu sua. Dixitque ei Dominus revertenti in Ægyptum : Vide ut omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone : ego indurabo cor ejus, et non dimittet populum. Dicesque ad eum : Hæc dicit Dominus : filius primogenitus meus est Israel. Dixi tibi : Dimitte filium meum, ut serviat mihi, et noluisti dimittere eum : ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. Cumque esset in itinere, in diversorio occurrit ei Dominus, et volebat occidere eum. Tulit illico Saphora acutissimam petram, et circumcidit præputium filii sui, tetigitque pedes ejus, et ait : Sponsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum postquam dixerat : Sponsus sanguinum, ob circumcisionem ¹. [C. XI.] Dixit autem Dominus ad Aaron : Vade in occursum Mosi in desertum. Qui perrexit ei obviam in Montem Dei, et osculatus est eum. Narravitque Moyses Aaron omnia verba Domini, quibus miserat eum, et signa quæ mandaverat. Veneruntque simul, et congregaverunt cunctos seniores filiorum Israel. Locutusque est Aaron omnia verba, quæ dixerat Dominus ad Moysen, et fecit signa coram populo, et credidit populus. Audieruntque, quod visitasset Dominus filios Israel, et quod repperisset afflictionem eorum, et proni adoraverunt.

[C. XII] Post hæc ingressi sunt Moyses et Aaron, et dixerunt Pharaoni : Hæc dicit Dominus Deus Israel ² : Dimitte populum meum ut sacrificet mihi in deserto. At ille respondit : Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, et dimittam Israel ? nescio Dominum, et Israel non dimittam. Dixeruntque :

¹ Canon Hebr. ver. ac mss. antiquiores addunt post vocem, *sanguinum* ut in præcedenti versiculo, *tu mihi es*. Sed absunt hæc verba in fonte Hebraico, et notariorum incuria in mss. libro fluxisse non dubium est. MART.

— Addit Palat. ms. pluresque alii penes Martian. hic ut in præcedenti versiculo, *tu mihi es*. Ac sunt qui velint, ea censuisse Hieronymum repetenda, tametsi in Hebraico archetypo desiderantur.

² *Pro deo Israel*, in Canone Hebr. ver. ac in altero optimæ notæ ms. codice S. Germani a Prælat. num. 3, legitur *Dominus Deus Hebræorum*, ut pluries infra dicitur in toto Exodo. Id vero in primis notandum, hoc toto in canone fuisse deletum

A Deus Hebræorum vocavit nos, ut eamus viam trium dierum in solitudinem, et sacrificemus Domino Deo nostro : ne forte accidat nobis pestis aut gladius. Ait ad eos rex Ægypti : Quare, Moyses et Aaron, sollicitatis populum ab operibus suis ? ite ad onera vestra : Dixitque Pharaon : Multus est populus terræ : videtis quod turba succreverit : quanto magis si dederitis³ eis requiem ab operibus ? Præcepit ergo in die illo præfectis operum et exactoribus populi, dicens : Nequaquam ultra dabitur paleas populo ad conficiendos lateres, sicut prius : sed ipsi vadant, et colligant stipulas. Et mensuram laterum, quos [*Vulg. quam*] prius faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quidquam ; vacant enim, et idcirco vociferantur, dicentes Eamus, et sacrificemus Deo nostro. Opprimantur operibus, et expleant ea, ut non acquiescant verbis mendacibus. Igitur egressi præfecti operum et exactores, ad populum dixerunt : Sic dixit Pharaon : Non do vobis paleas ite, et colligite sicubi invenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere vestro. Dispersusque est populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. Præfecti quoque operum instabant, dicens : Complete opus vestrum quotidie, ut prius facere solebatis, quando dabantur vobis paleæ. Flagellatique sunt qui præerant operibus filiorum Israel, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus : Quare non impletis mensuram laterum sicut prius, nec heri nec hodie ? Veneruntque præpositi filiorum Israel, et vociferati sunt ad Pharaonem dicentes : Cur ita agis contra servos tuos ? Paleæ non dantur nobis, et lateres similiter imperantur en famuli tui flagellis cædimur, et injuste agitur contra populum tuum. Qui ait : Vacatis otio, et idcirco dicitis : Eamus, et sacrificemus Domino. Ite ergo, et operamini, paleæ non dabuntur vobis, et reddetis consuetum numerum laterum. Videbantque se præpositi filiorum, Israel in malo, eo quod diceretur eis : Non minuetur quidquam de lateribus per singulos dies. Occurreruntque Mosi et Aaron, qui stabant ex adverso, egredientes [*Vulg. egredientibus*] a Pharaone, et dixerunt ad eos : Videat Dominus, et judicet, quoniam scelerate fecistis odorem nostrum coram Pharaone et servis ejus, et præbuitis ei gladium, ut occideret nos. Reversusque est Moyses ad Dominum, et ait : Domine,

B nomen *Israel*, et pro eo appositum verbum *Hebræorum* cum isto signo *h* in margine, quo docere nos voluit ita scriptum legi in Hebræo. Restat igitur ex hac observatione, in aliquot saltem exemplaribus Hebraicis olim scriptum : *Dominus Deus Hebræorum* : contrarium tamen manifeste suadet unus omnium interpretum cum hodierno Hebræo consensus : necnon Pharaonis responsio subnexa : *Nescio Dominum, et Israel non dimittam*. Itaque hæc suspensus hæreo. MART.

³ In pluribus mss. codicibus scriptum est, *si dederimus*. Hoc vero mutuatum videtur a Græcis, qui legunt in prima persona, *καταπαύσωμεν*, id est, *cessationem demus, vel quiescere faciamus*. MART.

cur afflixisti populum istum? quare misisti me? Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum, et non liberasti eos.

(Cap. VI). Dixitque Dominus ad Mosen: Nunc videbis quæ facturussim Pharaoni; per manum enim fortem dimittet eos, et in manu robusta ejiciet illos de terra sua [C. XIII.] Locutusque est Deus ad Mosen dicens: Ego Dominus, qui apparuit Abraham, Isaac, et Jacob, in Deo omnipotente, et nomen meum Adonai non indicavi eis. Pepigique cum eis fœdus, ut darem illis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenæ. Ego audivi gemitum filiorum Israel, quo Ægyptii oppresserunt eos, et recordatus sum pacti mei. Ideo dic filiis Israel: Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Ægyptiorum, et eruam de servitute, ac redimam in brachio excelso, et judiciis magnis. Et assumam vos mihi in populum, et ero vester Deus: et scietis quod ego sim Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Ægyptiorum, et induxerim in terram, super quam levavi manum meam, ut darem eam Abraham, Isaac, et Jacob daboque illam vobis possidendam, ego Dominus. [T. IV.] Narravit ergo Moses omnia filiis Israel, qui non acquieverunt ei, propter angustiam spiritus, et opus durissimum. Locutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Ingredere et loquere ad Pharaonem regem Ægypti, ut dimittat filios Israel de terra sua. Respondit Moses coram Domino: Ecce filii Israel non me audiunt, et quomodo audiet Pharaos, præsertim cum sim incircumcisus labiis? [C. XIV.] Locutusque est Dominus ad Mosen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Israel, et ad Pharaonem regem Ægypti, ut educerent filios Israel de terra Ægypti. [B. IV.] isti sunt principes domorum per familias suas. Filii Ruben primogeniti Israelis: Enoch et Phallu, Beron et Charmi. Hæ cognationes Ruben. Filii Simeon: Jamuel, et Jamin, et Ohad [Vulg. Ahod]. Jachin, et Soar, et Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Simeon. Et hæc nomina filiorum Levi per cognationes suas: Gerson, et Caath, et Merari. Anni autem vitæ Levi fuerunt centum triginta septem. Filii Gerson [h.] Libeni et Semei, per cognationes suas. Filii Caath: Amram, et Isaac, et Hebron, et Oziel, annique vitæ Caath, centum tri-

ginta tres. Filii Merari: Mooli [h. Mahali] et Musi. Hæ cognationes Levi per familias suas. Accepit autem Amram uxorem [h.] Jochebed patruelem suam, quæ peperit ei¹ Aaron et Mosen². Fuerunt que anni vitæ Amram, centum triginta septem. Filii quoque Isaac: Core, et Nepheg, et Zechri. Filii quoque Oziel: Misael, et Elsaphan, et Sithri. Accepit autem Aaron uxorem Elisabe³, filiam Aminadab, sororem Naasson, quæ peperit ei Nadab, et Abiu, Eleazar, et Ithamar. Filii quoque Core: Asir, et Elcana, et Abiasaph. Hæ sunt cognationes Coritarum. At vero Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel; quæ peperit ei Phinees. Hi sunt principes familiarum Leviticarum per cognationes suas. Iste est Aaron et Moses, quibus præcepit Dominus, ut educerent filios Israel de terra Ægypti per turmas suas. Hi sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Ægypti, ut educant filios Israel de Ægypto: iste Moses et Aaron, in die qua locutus est Dominus ad Mosen, in terra Ægypti. [C. XV.] Et locutus est Dominus ad Mosen, dicens: Ego Dominus: loquere ad Pharaonem regem Ægypti, omnia quæ ego loquor tibi. Et ait Moses coram Domino: En incircumcisus labiis sum, quomodo audiet me Pharaos?

[Cap. VII]. Dixitque Dominus ad Mosen: Ecce constitui te Deum Pharaonis: et Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loqueris [Vulg. add. ei] omnia quæ mando tibi: ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua. Sed ego indurabo cor ejus, et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Ægypti, et non audient vos: immittamque manum meam super Ægyptum, et educam exercitum et populum meum filios Israel de terra Ægypti per judicia maxima. Et scient Ægyptii quod ego sim Dominus qui extenderim manum meam super Ægyptum, et eduxerim filios Israel de medio eorum. Fecit itaque Moses, et Aaron sicut præceperat eis [Vulg. tacet eis] Dominus: ita egerunt. [C. XVI.] Erat autem Moses octoginta annorum, et Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem. Dixitque Dominus ad Mosen et Aaron: Cum dixerit vobis Pharaos, Ostendite signa, dices ad Aaron: Tolle virgam tuam, et Projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum. Ingressi itaque Moses et Aaron ad Pharaonem, fecerunt si-

— In Palatin. mss., si dederitis ei.

¹ Urbinas ms tacet ei: tum cum Palatino post Moysen addit et Mariam ex LXX editione.

² Septuaginta addunt hoc loco, et Mariam sororem eorum. Hæc quoque leguntur in textu Hebræo-Samaritano, in quem non pauca fluxisse e LXX interpretibus, constans est virorum doctorum sententia. Syrus cum aliquot mss. exemplaribus Latinorum legit quidem, et Mariam; sed non habet, sororem eorum. Quæ, omnia adscititia esse satis manifeste demonstrat canon Hebr. veritatis, ubi erasis in corpore hujusmodi verbis, scholion istud e latere appositum legitur: h. non habet Mariam, id est, Hebræus non habet, Mariam. Huic adjungendi Chaldæus et Arabs, apud quos nihil reperias

quod Mariam spectat; sed neque in codicibus Latinis melioris notæ. MART.

³ In Hebræo legimus אֵלִישַׁבֶּת hoc est, Elisabe, non Elisabeth, ut habent LXX interpretes, quos sequuntur editi, et nonnulli codd. mss. recentiores. Porro nomen Elisabe in exemplaribus Græcis fuisse corruptum probari potest non solum e canone Hebraicæ veritatis, aliisque mss. codd. Latinis antiquioribus ac melioris notæ; sed ex libris etiam Hebraicorum nominum, ubi S. Hieronymus de Exodo hoc nomen recensens legit Elisabe, quod interpretatur Dei mei juramentum, etc. Hoc vero non esset, si Elisabeth leperetur, MART.

— Palatin ms., Helsabee.

cut præceperat Dominus, tulitque Aaron virgam A
 occram Pharaone et servis ejus, quæ versa est in
 colubrum. Vocavit autem Pharaon sapientes et ma-
 leficos : et fecerunt etiam ipsi per incantationes
 Ægyptias et arcana quædam similiter. Projece-
 runtque singuli virgas suas, quæ versæ sunt in
 dracones ; sed devoravit virga Aaron virgas eorum.
 Induratumque est cor Pharaonis, et non audivit
 eos, sicut [h.] dixerat Dominus. [1 Plaga.] Dixit
 autem Dominus ad Mosen : Ingravatum est cor Pha-
 raonis, non vult dimittere populum. Vade ad eum
 mane, ecce egredietur ad aquas : et stabis in oc-
 cursum ejus super ripam fluminis : et virgam,
 quæ conversa est in draconem, tolles in manu tua.
 Dicesque ad eum : Dominus Deus Hebræorum mi-
 sit me ad te, dicens : Dimitte populum meum, ut
 mihi sacrificet in deserto : et usque ad præsens
 audire noluit. Hæc igitur dicit Dominus : In hoc
 scies quod Dominus sim : ecce percutiam virga,
 quæ in manu mea est, aquam fluminis, et vertetur
 in sanguinem : Pisces quoque, qui sunt in fluvio,
 morientur, et computrescent aquæ, et affligentur
 Ægypti, bibentes aquam fluminis. Dixit quoque
 Dominus ad Mosen : Dic ad Aaron : Tolle virgam
 tuam, et extende manum tuam super aquas Ægy-
 pti, et super fluxios eorum, et rivos ac paludes, et
 omnes lacus aquarum. ut vertantur in sanguinem,
 et sit cruor in omni terra Ægypti. tam in ligneis
 vasis quam in saxeis. Feceruntque ita Moses et
 Aaron, sicut præceperat Dominus : et elevans
 virgam, percussit aquam fluminis coram Pharaone
 et servis ejus ; quæ versa est in sanguinem. Et
 pisces, qui erant in flumine, mortui sunt : compu-
 truitque fluvius, et non poterant Ægyptii bibere
 aquam fluminis, et fuit sanguis in tota terra Æ-
 gypti. Feceruntque similiter malefici Ægyptiorum
 incantationibus suis : et induratum est cor Pha-
 raonis, nec audivit eos, sicut [h.] dixerat Dominus.
 Avertitque se, et ingressus est domum suam, nec
 apposuit cor etiam hac vice. Foderunt autem om-
 nes Ægyptii per circuitum fluminis aquam, ut bi-
 berent : non enim poterant bibere de aqua flumi-
 nis. Impletique sunt septem dies, postquam per-
 cussit Dominus fluvium.

[B. V, Cap. VIII, 2 Plaga.] Dixit quoque Dominus
 ad Mosen : Ingredere ad Pharaonem, et dices ad
 eum : Hæc dicit Dominus : Dimitte populum meum, D
 ut sacrificet mihi : sin autem nolueris dimittere,
 ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis.
 Et ebulliet fluvius ranas ; quæ ascendent, et in-
 gredientur domum tuam, et cubiculum lectuli tui,
 et super stratum tuum, et in domos servorum
 et in populum tuum, et in furnos tuos, et in reli-
 quas ciborum tuorum, et ad te, et ad populum
 tuum, et ad omnes servos tuos, intrabunt ranæ.

¹ Legunt hic, post LXX, editi Latini libri, *ut abi-*
gantur ranæ a te, et a domo tua, et a servis, tuis,
et a populo, tuo ; et tantum etc. At in Hebræo, cui
 consentit canon Heb. veritatis, legitur ut nos edi-

Dixitque Dominus ad Mosen ; Dic ad Aaron : Ex-
 tende manum tuam super fluxios et super rivos ac
 paludes, et educ ranas super terram Ægypti. Et
 extendit Aaron manum super aquas Ægypti, et
 ascenderunt ranæ [In h. rana], operueruntque ter-
 ram Ægypti. Fecerunt autem malefici per in-
 cantationes suas similiter, eduxeruntque ranas su-
 per terram Ægypti. Vocavit autem Pharaon Mosen
 et Aaron, et dixit eis : Orate Dominum, ut auferat
 ranas a me et a populo meo : et dimittam populum
 ut sacrificet Domino. Dixitque Moses Pharaoni :
 Constitue mihi quando deprecer pro te, et pro
 servis, tuis et pro populo tuo, ut abigantur ranæ a
 te ¹, et a domo tua : et tantum in flumine remaneant.
 Qui respondit : Cras. At ille : Juxta verbum,
 inquit, tuum faciam : ut scias quoniam non est
 sicut Dominus Deus noster. Et recedent ranæ, a te,
 et a domo tua, et a servis tuis, et a populo tuo :
 tantum in flumine remanebunt. Egressique sunt
 Moses et Aaron a Pharaone ; et clamavit Moses ad
 Dominum pro sponsione ranarum quam condixerat
 Pharaoni. Fecitque Dominus juxta verbum Mosi,
 et mortuæ sunt ranæ de domibus, et de villis, et
 de agris. Congregaveruntque eas in immensos ag-
 geres, et computruit terra. Videns autem Pharaon
 quod data esset requies, ingravit cor suum, et
 non audivit eos, sicut dixerat [Vulg. præceperat].
 Dominus. [T. V, 3 Plaga.] Dixitque Dominus ad
 Mosen : Loquere ad Aaron : Extende virgam tuam,
 et percute pulverem terræ : et sint ciniphes in uni-
 versa terra Ægypti. Feceruntque ita. Et extendit
 Aaron manum, virgam tenens : percussitque pul-
 verem terræ, et facti sunt ciniphes in hominibus,
 et in jumentis : omnis pulvis terræ versus est in
 ciniphes per totam terram Ægypti. Feceruntque
 similiter malefici per incantationes suas, ut edu-
 cent ciniphes, et non potuerunt : erantque ciniphes
 tam in hominibus quam in jumentis. Et dixerunt
 malefici ad Pharaonem : Digitus Dei est hoc [Vulg.
 hic], induratumque est cor Pharaonis, et non au-
 divit eos sicut locutus est [Vulg. præceperat]
 Dominus. [4 Plaga.] Dixit quoque Dominus ad Mo-
 sen : Consurge diluculo, et sta coram Pharaone,
 egredietur enim ad aquas : et dices ad eum : Hæc
 dicit Dominus : Dimitte populum meum ut sacrificet
 mihi. Quod si non dimiseris eum, ecce ego
 immittam in te, et in servos tuos, in populum tuum,
 et in domos tuas, omne genus muscarum : et im-
 plebuntur domus Ægyptiorum muscis diversi gene-
 ris, et universa terra in qua fuerint. Faciamque
 mirabilem in die illa terram Gesen, in qua populus
 meus est, ut non sint ibi muscæ, et scias quoniam
 ego Dominus in medio terræ. Ponamque divisionem
 inter populum meum et populum tuum : cras erit
 signum istud : Fecitque Dominus ita. Et venit mu-

dimus. MART. — Addit idem ms. cum editis libris,
 juxta Græcum, *et a servis tuis, et a populo tuo,*
tantum, etc.

scia gravissima in domos Pharaonis et servorum ejus, et in omnem terram Ægypti, corruptaque est terra ab hujusmodi muscis. Vocavitque Pharaon Moysen et Aaron, et ait eis; Ite, sacrificate Deo vestro in terra [*Vulg. et cod. Mem. addunt* hac]. Et ait Moyses: Non potest ita fieri: abominationes enim Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro quod si mactaverimus ea quæ colunt Ægyptii coram eis, lapidibus nos obruent. Viam trium dierum pergemus in solitudinem: et sacrificabimus Domino Deo nostro sicut præcepit nobis. Dixitque Pharaon: Ego dimittam vos ut sacrificetis Domino Deo vestro, in deserto: verumtamen longius ne abeatis, rogate pro me. Et ait Moyses: Egressus a te, rogabo Dominum, et recedet musca a Pharaone, et a servis, et a populo ejus cras: verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare Domino. Egressusque Moyses a Pharaone, oravit Dominum. Qui fecit juxta verbum illius: et abstulit muscas a Pharaone, et a servis, et a populo ejus: non superfuit ne una quidem. Et ingravatam est cor Pharaonis, ita ut ne hac quidem vice dimitteret populum.

[*Cap. IX, 5 Plaga.*] Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, et loquere ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Quod si adhuc rennis, et retines eos: ecce manus mea erit super agros tuos: super equos, et asinos, et camelos, et boves, et oves, pestis valde gravis. Et faciet Dominus mirabile, inter possessiones Israel et possessiones Ægyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his quæ pertinent ad filios Israel. Constituitque Dominus tempus, dicens: Cras faciet Dominus verbum istud in terra. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die: mortuæque sunt omnia animantia Ægyptiorum: de animalibus vero filiorum Israel nihil omnino periit. Et misit Pharaon ad videndum: nec erat quidquam mortuum de his quæ possidebat Israel. [*6 Plaga.*] Ingravatamque est cor Pharaonis, et non dimisit populum. Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, et spargat illum Moyses in cælum coram Pharaone: sitque pulvis super omnem terram Ægypti: erunt enim hominibus et jumentis vulnera [*Vulg. ulcera*], et vesicæ turgentes, in universa terra Ægypti. Tulerunt cinerem de camino, et steterunt coram Pharaone, et sparsit illum Moyses in cælum: factaque sunt vulnera vesicarum turgentium in hominibus, et jumentis, nec poterant malefici stare coram Moysen propter vulnera, quæ in illis erant, et in omni terra Ægypti. Induravitque Dominus cor Pharaonis, et non audivit eos sicut locutus est Dominus ad Moysen [*7 Plaga.*] Dixitque Dominus ad Moysen: Mane consurge, et sta coram Pharaone, et dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut sa-

crificet mihi. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas super cor tuum [*Vulg. add. et*], super servos tuos, et super populum tuum: ut scias quod non sit similis mei in omni terra. Nunc enim extendens manum meam [*Vulg. tac. meam*], percutiam te et populum tuum peste, peribisque de terra. Ideirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terra. Adhuc retines populum meum, et non vis eum dimittere? En pluam hac ipsa hora cras grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto, a die qua fundata est, usque in præsens tempus. Mitte ergo jam nunc, et congrega jumenta tua, et omnia quæ habes in agro: homines enim, et jumenta, et universa, quæ inventa fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque super ea grando, morientur. Qui timuit verbum Domini de servis Pharaonis, fecit confugere servos suos et jumenta in domos: qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit servos suos et jumenta in agris. Et dixit Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in cælum, ut fiat grando in universa terra Ægypti super homines, et super jumenta, et super omnem herbam agri in terra Ægypti. Extenditque Moyses virgam in cælum, et Dominus dedit tonitrua, et grandinem, ac discurrentia fulgura super terram: pluitque Dominus grandinem super terram Ægypti. Et grando et ignis immista pariter ferebantur: tantæque fuit magnitudinis, quanta ante nunquam apparuit in universa terra Ægypti ex quo gens illa condita est¹. Et percussit grando in omni terra Ægypti cuncta quæ fuerant in agris, ab homine usque ad jumentum, cunctamque herbam agri percussit grando, et omne lignum regionis confregit. Tantum in terra Gesen, ubi erant filii Israel, grando non cecidit. Misitque Pharaon, et vocavit Moysen et Aaron, dicens an eos: Peccavi etiam nunc: Dominus justus: ego et populus meus, impii. Orate Dominum, ut desinant tonitrua Dei, et grando: ut dimittam vos, et nequaquam hic ultra maneatis. Ait Moyses; Cum egressus fuero de urbe, extendam palmas meas ad Dominum, et cessabunt tonitrua, et grando non erit: ut scias quia Domini est terra: novi autem, quod et tu, et servi tui, necdum timeatis Dominum Deum. Linum ergo et hordeum læsum est, eo quod esset hordeum virens, et linum jam folliculos germinaret: triticum autem et far non sunt læsa, quia serotina erant. Egressusque Moyses a Pharaone ex urbe tetendit manus ad Dominum: et cessaverunt tonitrua et grando, nec ultra stillavit pluvia super terram. Videns autem Pharaon quod cessasset pluvia, et grando, et tonitrua, auxit peccatum, et ingravatam est cor ejus, et servorum illius, et induratum nimis: nec dimisit filios Israel, sicut locutus est Dominus per manum Mosi.

[*L. VI, Cap. X, 8 Plaga.*] Et dixit Dominus ad

¹ Aliter canon Hebraicæ veritatis, sed eodem sensu; legit enim hunc in modum: *Ex quo gens in illa condita est* MART.

Mosen : Ingredere ad Pharaonem ; ego enim indu-
 ravi cor ejus, et servorum illius : ut faciam signa
 mea hæc in eo, et nares in auribus filii tui, et
 nepotum tuorum, quoties contriverim Ægyptios,
 et signa mea fecerim in eis, et scietis [*Vulg.* scia-
 tis] quia ego Dominus. Introierunt ergo Moses et
 Aaron ad Pharaonem, et dixerunt ad eum : Hæc
 dicit Dominus, Deus Hebræorum : Usquequo non
 vis subjici mihi ? dimitte populum meum, ut sacri-
 ficet mihi. Sin autem resistis, et non vis dimittere
 eum : ecce ego inducam cras locustam in fines
 tuos : quæ operiat superficiem terræ nec [*Vulg.* ne]
 quidquam ejus appareat, sed comedatur quod re-
 siduum fuerit grandini : corrodet enim omnia ligna
 quæ germinant in agris. Et implebunt domos tuas
 et servorum tuorum, et omnium Ægyptiorum ;
 quantam non viderunt patres tui, et avi, ex quo
 orti sunt super terram usque in præsentem diem.
 Avertitque se, et egressus est a Pharaone. Dixerunt
 autem servi Pharaonis ad eum : Usquequo patie-
 mur hoc scandalum ? Dimitte homines, ut sacri-
 ficent Domino Deo suo : nonne vides quod perierit
 Ægyptus ? Revocaveruntque Mosen, et Aaron ad
 Pharaonem : qui dixit eis : Ite, sacrificate Domino
 Deo vestro : quinam sunt qui ituri sunt ? Ait
 Moses : Cum parvulis nostris et senibus [*Vulg.*
 senioribus] pergemus, cum filiis et filiabus, cum
 ovibus et armentis : est enim solemnitas Domini
 Dei nostri. Et respondit Pharao : Sic Dominus sit
 vobiscum, quomodo ego dimittam vos, et parvulos
 vestros, cui dubium est quod pessime cogitatis ?
 Non flet ita, sed ite tantum viri, et sacrificate Do-
 mino : hoc enim et ipsi petistis. Statimque ejecti
 sunt de conspectu Pharaonis. Dixit autem Dominus
 ad Mosen : Extende manum tuam super terram
 Ægypti ad locustam, ut ascendat super eam, et
 devoret omnem herbam quæ residua fuerit grandini.
 Et extendit Moses virgam super terram Ægypti ; et
 Dominus induxit ventum urentem tota illa die, ac
 nocte, et mane facto, ventus urens levavit locustas.
 Quæ ascenderunt super universam terram Ægypti,
 et sederunt in cunctis finibus Ægyptiorum innume-
 rabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec
 postea futuræ sunt. Operueruntque universam su-
 perficiem terræ, vastantes omnia. Devorata est igitur
 herba terræ, et quicquid pomorum in arboribus
 fuit, quæ grando dimiserat, nihilque omnino virens
 relictum est in lignis et in herbis terræ, in cuncta
 Ægypto. Quam ob rem festinus Pharao vocavit
 Mosen et Aaron, et dixit eis : Peccavi in Dominum
 Deum vestrum, et in vos. Sed nunc dimittite pec-
 catum mihi etiam hac vice, et rogate Dominum
 Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam. Egres-
 susque est de conspectu Pharaonis, et oravit Do-
 minum. Qui flare fecit ventum, ad occidente vehe-

mentissimum, et arreptam locustam projecit in
 mare Rubrum : non remansit ne una quidem in
 cunctis finibus Ægypti. Et induravit Dominus cor
 Pharaonis, nec dimisit filios Israel. [9 *Plaga.*] Dixit
 autem Dominus ad Mosen Extende manum tuam
 in cælum, et sint tenebræ super terram Ægypti
 tam densæ ut palpari queant. Extenditque Moses
 manum in cælum, et factæ sunt tenebræ horribiles
 in universa terra Ægypti tribus diebus. Nemo vi-
 dit fratrem suum, nec movit se de loco in quo
 erat : ubicunque autem habitabant filii Israel, lux
 erat. Vocavitque Pharao Mosen, et dixit : Ite, sa-
 crificate Domino, oves tantum vestræ et armenta
 remaneant, parvuli vestri eant vobiscum. Ait Moses:
 Hostia quoque et holocausta dabis nobis, quæ of-
 feramus Domino Deo nostro. Cuncti greges pergunt
 vobiscum : non remanebit ex eis ungula : quæ ne-
 cessaria sunt in cultum Domini Dei nostri : præser-
 tim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad
 ipsum locum perveniamus. Induravit autem Domi-
 nus cor Pharaonis, et noluit dimittere eos. Dixit-
 que Pharao ad Mosen : Recede a me [*Vulg.* add.
 et], cave ne ultra videas faciem meam : quocunque
 die apparueris mihi, morieris. Respondit Moses :
 Ita fiet ¹ ut locutus est, non videbo ultra faciem
 tuam.

[C. XVII, Cap. XI.] Et dixit Dominus ad Mosen :
 Adhuc una plaga tangam Pharaonem et Ægyptum,
 et post hæc dimittet vos et exire compellet. Dices
 ergo omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, et
 mulier a vicina sua, vasa argentea et aurea. Dabit
 autem Dominus gratiam populo suo coram Ægy-
 ptiis. Fuitque Moses vir magnus valde in terra Ægy-
 pti, coram servis Pharaonis et omni populo. Et
 ait Hæc dicit Dominus : Media nocte egrediar
 [*Vulg.* ingrediar], in Ægyptum, et morietur omne
 primogenitum in terra Ægyptiorum, a primogenito
 Pharaonis, qui sedet in solio ejus, usque ad pri-
 mogenitum ancillæ, quæ est ad molam, et omnia
 primogenita jumentorum. Eratque clamor magnus
 in universa terra Ægypti, qualis nec ante fuit, nec
 postea futurus est. Apud omnes autem filios Israel
 non mutiet canis ab homine usque ad pecus, ut
 scietis quanto miraculo dividat Dominus Ægyptios
 et Israel. Descendentque omnes servi tui isti ad
 me, et adorabunt me, dicentes : Egredere tu, et
 omnis populus, qui subjectus est tibi : post hæc
 egrediemur. Et exivit a Pharaone iratus nimis.
 Dixit autem Dominus ad Mosen : Non audiet vos
 Pharao, ut multa signa fiant in terra Ægypti. Mo-
 ses autem et Aaron fecerunt omnia ostenta, quæ
 scripta sunt, coram Pharaone ; et induravit Domi-
 nus cor Pharaonis nec dimisit filios Israel de terra
 sua [*Vulg.* tacet de terra sua].

[T. XII, B. VI, D. XVIII, Cap. XII.] Dixit quoque

— Nostri mss. *Moysen et Aaron, et dixit eis :*
 cum editis et juxta Græcum.

Urbinas aliique penes Martian. mss., *flet.*

¹ Editi libri lectionem LXX interpretum, et tex-
 tum Samaritanum secuti, hic loci post, *Mosen,* ad-
 dunt, *et Aaron.* Sciendum vero verbum *Aaron* abesse
 in Hebr., Syr. Arab. et canone sæpius laudato. MART.

Dominus ad Moſen et Aaron in terra Ægypti : Mensis iste, vobis principium mensium ; primus erit in mensibus anni. Loquimini ad universum cœtum filiorum Israel, et dicite eis : Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas ¹. Sin autem minor est numerus, ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum qui junctus est domui ejus, juxta numerum animarum quæ sufficere possunt ad esum agni. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus : juxta quem ritum tolletis et hædum. Et servabilis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus : immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperum. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni et azymos panes cum lactucis agrestibus. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantum igni : caput cum pedibus ejus et intestinis vorabitis. Nec remanebit quidquam ex eo usque mane, si quid residuum fuerit, igne comburetis. Sic autem comedetis illum, renes vestros accingetis, et calceamenta habebitis in pedibus tenentes baculos in manibus, et comedetis festinanter : est enim Phase (id est transitus) Domini. Et transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine usque ad pecus, et in cunctis diis Ægypti faciam judicia, ago Dominus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus in quibus eritis, et videbo sanguinem, et transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens quando percussero terram Ægypti. Habebitis autem hanc diem in monumentum, et celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno. Septem diebus azyma comedetis : in die primo non erit fermentum ² in domibus vestris : quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum. Dies prima erit sancta atque solemnis, et dies septima eadem festivitate venerabilis : nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Et observabitis azyma, in eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti, et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. Primo mense, quarta decima die mensis ad vesperam, comedetis azyma usque diem vicesimam primam ejusdem mensis ad vesperam. Septem diebus fermentum non invenie-

tur in domibus vestris : qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel : tam de advenis quam de indigenis terræ. Omne fermentatum non comedetis : in cunctis habitaculis vestris edetis azyma. Vocavit autem Moſes omnes seniores [h.] Israel, et dixit ad eos : Ite tollentes animal per familias vestras, et immolate Phase. Fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, et aspergite ex eo superliminare, et utrumque postem : nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ usque mane. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios : cumque viderit sanguinem in superliminari, et in utroque poste, transcendet ostium domus, et non sinet percussorem ingredi domus vestras et lædere. Custodi verbum istud legitimum tibi et filiis tuis usque in æternum. Cumque intieritis terram, quam Dominus daturus est vobis ut pollicitus est, observabitis cæremonias istas. Et cum dixerint vobis filii vestri : Quæ est ista religio ? dicetis eis : Victima transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, et domos nostros liberans. Incurvatusque populus adoravit. Et egressi filii Israel fecerunt sicut præceperat Dominus Moſi et Aaron. [10 Plaga.] Factum est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui sedebat in solio ejus, usque ad primogenitum captivæ quæ erat in carcere, et omne primogenitum jumentorum. Surrexitque Pharo nocte, et omnes servi ejus, cunctaque Ægyptus, et ortus est clamor magnus in Ægypto : neque enim erat domus in qua non jaceret mortuus. Vocatisque [Vulg. add. Pharo] Moſe et Aaron nocte, ait : Surgite, egredimini a populo meo, et vos, et filii Israel : ite, immolate Domino sicut dicitis, Oves vestras et armenta assumite ut petieratis, et abuntes benedicite mihi. Urgebantque Ægyptii populum de terra exire velociter, dicentes ; Omnes moriemur. Tulit igitur populus conspersam farinam antequam fermentaretur : et ligans in palliis, posuit super humeros suos. Feceruntque filii Israel sicut præceperat Moſes : et petierunt ab Ægyptiis vasa argentea et aurea, vestemque plurimam. Dedit autem Dominus gratiam populo coram Ægyptiis, ut commodarent eis : et spoliaverunt Ægyptios. [T. VIII.] Profectique sunt filii Israel de Ramesse in Socoth, sexcenta fere millia peditum virorum, absque parvulis, et mulieribus ³ [h. non habet :

¹. Canon Hebr. ver. docet unde tollendus sit agnus, nam ad domos suas adjecit, ab ovibus et hædis ; quod Arabs partim expressit dicens, idque caput ex ovibus. Glossema videtur marginale in corpore positum a librariis. Proximum est huic quod legitur cap. 1 Levitici, vers. 10. MART.

— Voculas et domos Urbinas ms. ignorat. Hebræus לְבוֹת אֲבוֹתָא אֲגֻנִים אֲבִיָּוָה agnum, per domum patrum. agnum per domum.

² Pro fermento mss. omnes fermentatum legunt : retinenda tamen editorum lectio, quia in fonte He-

braico fermentum legimus, non fermentatum MART.

— Sic recte habent mss. nostri, fermentum : secus quibus Martian. usus est, fermentatum. Mem. hanc habet notationem in marg. fermentum, non ut alii fermentatum.

³ Lectioni canonis consentiunt tres mss. codd. Colbertinæ bibliothecæ, et unus e recentioribus S. Germani a Pratis. Deleta autem videntur in aliis ultima verba, et mulieribus, propter adnotationem marginalem canonis. MART.

mulieribus]. Sed et vulnus promiscuum innumera-
rabile ascendit cum eis, oves et armenta et ani-
mantia diversi generis multa nimis. Coxeruntque
farinam, quam dudum conspersam de Ægypto
tulerant: et fecerunt subcinericios panes azymos:
neque enim poterant fermentari, cogentibus exire
Ægyptiis, et nullam facere sinentibus moram:
nec pulmenti quidquam occurrerat præparare.
[C. XVIII.] Habitatio autem filiorum Israel, qui man-
serunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta
annorum. Quibus expletis, eadem die egressus
est omnis exercitus Domini de terra Ægypti. Nox
est ista observabilis Domini, quando eduxit eos de
terra Ægypti: hanc observare debent omnes filii
Israel in generationibus suis. [C. XX]. Dixitque
Dominus ad Moysen et Aaron: Hæc est religio
Phase; Omnis alienigena non comedet ex eo. Om-
nis autem servus emptitius circumcidetur, et sic
comedet. Advena et mercenarius non edent ex eo.
In una domo comedetur, nec efferatis de carnibus
ejus foras, nec os illius confringetis. Omnis cætus
filiorum Israel faciet illud. Quod si quis peregrino-
rum in vestram voluerit transire coloniam, et fa-
cere Phase Domino, circumcidetur prius omne
masculinum ejus, et tunc rite celebrabit: eritque
sicut indigena terræ: si quis autem circumcisus
non fuerit, non vescetur ex eo. Eadem lex erit in-
digenæ et colono, qui peregrinatur apud vos. Fe-
ceruntque omnes filii Israel sicut præceperat Do-
minus Moysi et Aaron. Et eadem die eduxit Dominus
filios Israel de terra Ægypti per turmas suas.

[T. VII, C. XXI, Cap. XIII.] Locutusque est Do-
minus ad Moysen, dicens: Sanctifica mihi omne
primogenitum, quod aperit vulvam in filiis Israel tam
de hominibus quam de jumentis: mea sunt enim
omnia. Et ait Moyses ad populum: Mementote diei
hujus, in qua egressi estis de Ægypto et de domo
servitutis, quoniam in manu forti eduxit vos Do-
minus de loco isto, ut non comedatis fermentatum
panem. Hodie egredimini mense novarum frugum.
Cumque introduxerit te Dominus in terram Chan-
anæi et Hetthæi et Amorrhæi et Kvæi et Jebusæi,
quam juravit patribus tuis ut daret tibi terram
fluentem lacte et melle, celebrabis hunc morem
sacrorum mense isto. Septem diebus vesceris azymis,
et in die septimo erit solemnitas Domini. Azyma
comedetis septem diebus, non apparebit apud te
aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis.
Narrabisque filio tuo in die illo, dicens: Hoc est
quod fecit Dominus mihi, quando egressus sum de
Ægypto. Et erit quasi signum in manu tua, et quasi
monumentum ante oculos tuos, et ut lex Domini
semper sit in ore tuo: in manu enim forti eduxit
te Dominus de Ægypto. Custodies hujusmodi cul-
tum statuto tempore a diebus in dies. Cumque in-
troduxerit te Dominus in terram Chananæi, sicut ju-
ravit tibi et patribus tuis, et dederit eam tibi,

A separabis omne, quod aperit vulvam Domino, et
quod primitivum est in pecoribus tuis, quidquid
habueris masculini sexus, consecrabis Domino.
Primogenitum asini mutabis ove, quod si non rede-
meris, interficies. Omne autem primogenitum ho-
minis de filiis tuis, pretio redimes. Cumque inter-
rogaverit te filius tuus cras dicens: Quid est hoc?
respondebis ei: In manu forti eduxit nos Dominus
de terra Ægypti de domo servitutis. Nam cum in-
duratus esset Pharaos, et nollet nos dimittere, oc-
cidit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti,
a primogenito hominis usque primogenitum jumen-
torum; idcirco immolo Domino omne quod aperit
vulvam masculini sexus, et omnia primogenita filio-
rum meorum redimo. Erit igitur quasi signum in
manu tua, et quasi appensum quid, ob recordatio-
nem, inter oculos tuos; eo quod in manu forti
eduxit nos Dominus de Ægypto. [C. XXII.] Igitur
cum emisisset Pharaos populum, non eos eduxit
Deus per viam terræ Philistiim quæ vicina est,
reputans ne forte pœniteret cum, si vidisset ad-
versum se bella consurgere, et reverteretur in
Ægyptum. Sed circumcidit per viam deserti quæ
est juxta mare Rubrum, et armati ascenderunt
filii Israel de terra Ægypti. Tulit quoque Moyses
ossa Jacob secum, eo quod adjurasset filios Israel,
dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc
vobiscum. Profectique de Soccoth castrametati sunt
in Etham in extremis finibus solitudinis. [C. VIII.]
Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam
viam per diem in columna nubis; et per noctem in
columna ignis: ut dux esset itineris utroque tem-
pore. Nunquam defuit columna nubis per diem,
nec columna ignis per noctem, coram populo.

[C. XXIII, Cap. XIV.] Locutus est autem Do-
minus ad Moysen, dicens: Loquere filiis Israel: Reversi
castrametentur e regione Phiahiroth, quæ est inter
Magdalum et mare contra Beelsephon, in conspe-
ctu ejus castra ponetis super mare. Dicturusque est
Pharaos super filiis Israel: Coarctati sunt in terra,
conclusit eos desertum. Et indurabo cor ejus, ac
persequetur vos, et glorificabor in Pharaone, et in
omni exercitu ejus: scientque Ægyptii, quia ego
sum Dominus: Feceruntque ita. Et nuntiatum est
regi Ægyptiorum quod fugisset populus, immuta-
tumque est cor Pharaonis et servorum ejus super
populo, et dixerunt: Quid volumus facere, ut di-
mitteremus Israel, ne serviret nobis? Junxit ergo
currum, et omnem populum suum assumpsit secum.
Tulitque sexentos currus electos, et quidquid in
Ægypto currum fuit, et duces totius exercitus. In-
duravitque Dominus cor Pharaonis regis Ægypti,
et persecutus est filios Israel, at illi egressi erant
in manu excelsa. Cumque persequerentur Ægyptii
vestigia præcedentium, repererunt eos in castris
super mare; omnis equitatus et currus Pharaonis,
et universus exercitus, erant in Phiahiroth ⁴ con-

⁴ Errore librariorum omittitur in omnibus codd. manuscriptis prima syllaba phi, et legitur tantum,

tra Beelsephon. Cumque appropinquasset Pharao, **A** et involviteos Dominus in mediis fluctibus. Reversæque sunt aquæ, et operuerunt currus et equites cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare, ne unus quidem superfuit ex eis. Filii autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, et aquæ eis erant quasi pro muro a dextris et a sinistris: liberavitque Dominus in die illa Israel de manu Ægyptiorum. Et viderunt Ægyptios mortuos super littus maris, et manum magnam quam exercuerat Dominus contra eos, timuitque populus Dominum et crediderunt Domino, et Mosi servo ejus.

Tunc cecinit Moses et filii Israel carmen hoc Domino et dixerunt:

Cantemus Domino:

B gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare. Fortitudo mea, Dominus; et factus est mihi in salutem. Iste Deus meus, et glorificabo eum; Deus patris mei, et exaltabo eum. Dominus quasi vir pugnator; omnipotens [in h. Dominus] nomen ejus¹: currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare. Electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro: abyssi opernerunt eos: descenderunt in profundum quasi lapis. Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine². dextera tua, Domine, percussit inimicum: et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti adversarios meos³ [h. [tuos]. Misisti iram tuam, quæ devoravit eos sicut stipulam: et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ. Stetit unda fluens: congregatæ sunt abyssi in medio mari. Dixit inimicus: Persequar et comprehendam, dividam spolia, implebitur anima mea. Evaginabo gladium meum: interficiet eos manus mea. Flavuit spiritus tuus, et operuit eos mare: submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate: terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia? Extendisti manum tuam [h. dexteram tuam],

C

D

et involviteos Dominus in mediis fluctibus. Reversæque sunt aquæ, et operuerunt currus et equites cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare, ne unus quidem superfuit ex eis. Filii autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, et aquæ eis erant quasi pro muro a dextris et a sinistris: liberavitque Dominus in die illa Israel de manu Ægyptiorum. Et viderunt Ægyptios mortuos super littus maris, et manum magnam quam exercuerat Dominus contra eos, timuitque populus Dominum et crediderunt Domino, et Mosi servo ejus.

Tunc cecinit Moses et filii Israel carmen hoc Domino et dixerunt:

Cantemus Domino:

gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare.

Fortitudo mea, Dominus;

et factus est mihi in salutem.

Iste Deus meus, et glorificabo eum;

Deus patris mei, et exaltabo eum.

Dominus quasi vir pugnator;

omnipotens [in h. Dominus] nomen ejus¹:

currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare.

Electi principes ejus submersi sunt in mari Rubro: abyssi opernerunt eos:

descenderunt in profundum quasi lapis.

Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine².

dextera tua, Domine, percussit inimicum: et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti adversarios meos³ [h. [tuos].

Misisti iram tuam, quæ devoravit eos sicut stipulam: et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ.

Stetit unda fluens:

congregatæ sunt abyssi in medio mari.

Dixit inimicus: Persequar et comprehendam, dividam spolia, implebitur anima mea.

Evaginabo gladium meum:

interficiet eos manus mea.

Flavit spiritus tuus, et operuit eos mare:

submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.

Quis similis tui in fortibus, Domine?

quis similis tui, magnificus in sanctitate:

terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia?

Extendisti manum tuam [h. dexteram tuam],

etiam in Abirath: quæ exscriptorum incogitantia lectorem non debuit latere. **MARR**

— Optime Urbinas *Phyayroth*: secus Palatin. *Athiroth*. Tum idem Urbinas subsequens *Pharaonis* nomen prætermittit.

¹ Laudat Rabanus editionem quæ fert, *Dominus nomen est illi*.

² Hunc locum diversimode legunt mss. codices. Canon Heb. ver. ita habet: *Dextram tuam, Domine, magnificem in fortitudine*. Ain, *Dextram tuam, Domine, magnifice in fortitudine* Recentior unus legit, *Magnificetur in fortitudine*. Sic pro voluntate ex-

scriptorum unius sententiæ multæ sæpius occurrunt variantes lectiones. **MARR**.

— In Latina editione alia, quam Rabbanus laudat, *glorificata est*.

³ Editi legunt, *tuos*, juxta Hebræum. At mss. omnes optimæ notæ et antiquiores habent *meos*, Quare ne quid propria auctoritate a nobis mutaretur, res ut sunt in canone, manere volumus, **MARR**.

— Sic nostri, alique omnes mss. habent *meos*. Hebræus tamen et Vulgatus, *tuos*.

et devoravit eos terra.
 Dux fuisti in misericordia tua.
 populo quem redemisti.
 Et portasti eum in fortitudine tua.
 ad habitaculum sanctum tuum.
 Ascenderunt populi, et irati sunt ¹ [h. Audierunt
 populi, et perturbati sunt]:
 dolores obtinuerunt habitatores Philistiim.
 Tunc conturbati sunt principes Edom,
 robustos Moab obtinuit] ² tremor:
 obriguerunt omnes habitatores Chanaan.
 Irruat super eos formido et pavor,
 in magnitudine ³ brachii tui.
 Fiant immobiles quasi lapis,
 donec transeat populus tuus, Domine,
 donec transeat populus tuus iste, quem ⁴ posse-
 disti.
 Introduces eos, et plantabis in monte hæreditatis
 tuæ,
 firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es, Do-
 mine
 Sanctuarium [*Vulg. add.* tuum], Domine, quod fir-
 maverunt manus tuæ.
 Dominus regnabit in æternum et ultra.
 Ingressus est enim [h. sic] eques Pharao cum cur-
 ribus et equitibus ejus in mare:
 et reduxit super eos Dominus aquas maris.
 Filii autem Israel ambulaverunt persiccum, in me-
 dio ejus.
 [C. XXV.] Sumpsit ergo Maria prophetis [*Vulg.*
 prophetissa] horror Aaron, tympanum in manu sua:
 egressæque sunt omnes mulieres post eam cum
 tympanis et choris, quibus præcinebat, dicens: Can-
 temus Domino, gloriose enim magnificatus est,
 equum et ascensorem ejus dejecit in mare
 [T. IX, B. IX, C. XXVI] Tulit autem Moses Israel
 de mari Rubro, et egressi sunt in desertum Sur:
 ambulaveruntque tribus diebus per solitudinem, et
 non inveiebant aquam. Et venerunt in Marath
 nec poterant hibere aquas de Mara, eo quod essent,
 amaræ: unde et congruum loco nomen imposuit,
 vocans illud Mara id est, amaritudinem. Et mur-
 muravit populus contra Mosen, dicens, quid bibe-
 mus? At ille clamavit ad Dominum, qui ostendit
 ei lignum: quod cum misisset in aquas, in dulce-
 dinem versæ sunt: ibi constituit ei præcepta atque
 judicia, et ibi tentavit eum, [h.] et dixit: Si audieris
 vocem Domini Dei tui, et quod rectum est
 coram eo feceris, et obedieris mandatis ejus, cu-
 stodierisque omnia præcepta illius, cunctum lan-
 guorem, quem posui in Ægypto, non inducam
 super te: ego enim Dominus sanator tuus.
 [C. XXVII.] Venerunt autem in Elim filii Israel, ubi
 erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta
 palmæ, et castrametati sunt juxta aquas.
 [Cap. XVI.] Profectique sunt de Elim, et venit

A omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin,
 quod est inter Elim et Sinai: quinto decimo die
 mensis secundi, postquam egressi sunt de terra
 Ægypti. Et murmuravit omnis congregatio filiorum
 Israel contra Mosen et contra Aaron in solitudine.
 Dixeruntque ad eos filii Israel: Utinam mortui
 essemus per manum Domini in terra Ægypti, quan-
 do sedebamus super ollas carnum, et comedeba-
 mus [h.] panem in saturitate: cur eduxistis nos in
 desertum istud, ut occideretis omnem multitudi-
 nem fame? Dixit autem Dominus ad Mosen: Ecce
 ego pluam vobis [h.] panem de cælo: egrediatur
 populus, et colligat quæ sufficiunt per singulos
 dies: ut tentem eum, utrum ambulet in lege mea,
 an non? Die autem sexta parent quod inferant, et
 sit duplum quam colligere solebant per singulos
 dies. Dixeruntque Moses et Aaron ad omnes filios
 Israel: Vespere scietis quod Dominus eduxerit
 vos de terra Ægypti, et mane videbitis gloriam
 Domini: audivit enim murmur vestrum contra Do-
 minum: nos vero quid sumus, quia mussitatis
 [*Vulg. mussitastis*] contra nos? Et ait Moses: Dabit
 vobis Dominus vespere carnes edere, et mane
 panes in saturitatem? eo quod audierit murmu-
 rationes vestras quibus murmurati estis contra
 eum, nos enim quid sumus? nec contra nos est
 murmur vestrum, sed contra Dominum. Dixitque
 Moses ad Aaron: Dic universæ congregationi filio-
 rum Israel: Accedite coram Domino, audivit enim
 murmur vestrum. Cumque loqueretur Aaron ad
 omnem cætum filiorum Israel, respexerunt ad so-
 litudinem, et ecce gloria Domini apparuit in nube.
 [C. XXVIII.] Locutus est autem Dominus [ad Mo-
 sen, dicens: Audivi murmurationes filiorum Israel,
 loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, et mane
 saturabimini [h.] pane: scietisque quod sim [*Vulg.*
 ego sum] Dominus Deus vester. Factum est ergo
 vespere, et ascendens coturnix operuit castra:
 mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum.
 Cumque operuisset superficiem terræ, apparuit in
 solitudine minutum, et quasi pilo tunsum, in simi-
 litudinem pruinae super terram. Quod cum vidissent
 filii Israel, dixerunt ad invicem, MANHU? quod
 significat: Quid est hoc? ignorabant enim quid
 esset. Quibus ait Moses: Iste est panis, quem
 dedit Dominus vobis ad vescendum. ⁵ Hic est sermo,
 quem præcepit Dominus: Colligat unusquisque ex
 eo quantum sufficiat ad vescendum: gomor per
 singula capita, juxta numerum animarum vestra-
 rum quæ habitant in tabernaculo, sic tolletis. Fe-
 ceruntque ita filii Israel: et collegerunt alius plus,
 alius minus. Et mensi sunt ad mensuram gomor:
 nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui
 minus paraverat, reperit minus: sed singuli juxta
 id quod edere poterant, congregaverunt. Dixitque
 Moses ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane.

¹ Invenit et Rabanus in alia editione, *Audierunt gentes, et iratæ sunt.*

² Unus Palat., *Magnitudines.*

Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis usque mane, scatere cepit vermibus, atque computruit, et iratus est contra eos Moses. Colligebant autem mane singuli, quantum sufficere poterat ad vescendum, cumque incalisset sol, liquefiebat. In die vero sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines: venerunt autem omnes principes multitudinis, et narraverunt Mosi. Qui ait eis: Hoc est quod locutus est Dominus: Requies Sabbati sanctificata erit Domino cras; quodcunque operandum est, facite, et quæ coquenda sunt, coquite; quiquid autem reliquum fuerit, reponite usque in mane. Feceruntque ita ut præceperat Moses, et non computruit, neque vermis inventus est in eo. Dixitque Moses: Comedite illud hodie, quia Sabbatum est Domini: non invenietur hodie in agro. Sex diebus colligite, in die autem septimo Sabbatum est [*Vulg. add. Domini*], idcirco non invenietur. Venit septima dies, et egressi de populo, ut colligerent, non invenerunt. Dixit autem Dominus ad Mosen: Usquequo non vultis custodire mandata mea, et legem meam? Videte quod Dominus dederit vobis Sabbatum, et propter hoc die sexta tribuerit vobis cibos duplices: maneat unusquisque apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo. Et sabbatizavit populus die septimo. Appellavitque domus Israel nomen ejus MAN: quod erat quasi semen coriandi album, gustusque ejus quasi similitæ cum melle. Dixit autem Moses: Iste est sermo, quem præcepit Dominus: Imple gomor ex eo, et custodiat in futuras retro [h. non habet C retro] generationes, ut noverint panem, quo alui vos in solitudine, quando educti estis de terra Ægypti. Dixitque Moses ad Aaron: Sume vas unum, et mitte ibi MAN, quantum potest capere gomor, et repone coram Domino, ad servandum in generationes vestras, sicut præcepit Dominus Mosi. Posuitque illud Aaron in tabernaculo reservandum. [C. XXIX.] Filii autem Israel comederunt MAN quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem hoc cibo aliti sunt usquequo tangerent fines terræ Chanaan. Gomor autem decima pars est [h.] Epha.

[T. X, B. X, C. XXX, Cap. XVII.] Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel de deserto Sin per mansiones suas, juxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo. Qui jurgatus contra Mosen, ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moses: Quid jurgamini contra me? cur tentatis Dominum? Sitivit ergo populus ibi pro aquæ penuria, et murmuravit contra Mosen, dicens: Cur nos exire fecisti de Ægypto, ut occideres et nos, et liberos nostros, ac jumenta siti? Clamavit autem Moses ad Dominum, dicens: Quid faciam populo huic? adhuc pauxillum et lapidabit me. Ait Dominus ad Mosen: Antecede populum, et sume tecum de senioribus Israel: et virgam, qua per-

PATROL. XXVIII.

A cussisti fluvium, tolle in manu tua, et vade. En ego stabo coram te ibi, supra petram Horeb, percutiesque petram, et exibat ex ea aqua, ut bibat populus. Fecit Moses ita coram senioribus Israel: et vocavit nomen illius loci, Tentatio, [h] et lis. propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverunt Dominum, dicentes: Estne Dominus in nobis, an non? [C. XXXI.] Venit autem Amalech, et pugnavat contra Israel in Raphidim. Dixitque Moses ad Josue: Elige viros, et egressus, pugna contra Amalech: cras ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea: Fecit Josue ut locutus ei erat Moses, et pugnavit contra Amalech: Moses autem et Aaron et Hur ascenderunt super verticem collis. Cumque levaret Moses manus, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat B Amalech. Manus autem Mosi erant graves: sumentes igitur lapidem, posuerunt super eum, in quo sedit: Aaron autem et Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum est ut manus ipsius non lassarentur usque ad occasum solis. Fugavitque Josue Amalech et populum ejus in ore gladii. Dixit autem Dominus ad Mosen: Scribe hoc ob monumentum in libro, et trade auribus Josue: delebo enim memoriam Amalech sub cælo. Edificavitque Moses altare, et vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea, dicens: Quia manus super solium [*Vulg. solii*] Domini, bellum Domini erit contra Amalech, a generatione in generationem.

[C. XXXII, Cap. XVIII.] Cumque audisset Jethro, sacerdos Madian, cognatus Mosi, omnia quæ fecerat Deus Mosi et Israeli populo suo, eo quod adduxisset Dominus Israel de Ægypto: tulit Sephoram uxorem Mosi quam remiserat, et duos filios ejus, quorum unus vocabatur Gersom, dicente patre: Advena fui in terra aliena: alter vero Eliezer Deus enim, ait, patris mei adjutor meus, et eruit me de gladio Pharaonis. Venit ergo Jethro cognatus Mosi, et filii ejus, et uxor ad Mosen in desertum, ubi erat castrametatus juxta montem Dei. Et mandavit Mosi, dicens: Ego cognatus tuus Jethro venio ad te, et uxor tua, et duo filii tui cum ea. Qui egressus in occursum cognati sui, adoravit, et osculatus est eum, salutaveruntque se mutuo verbis pacificis. Cumque intrasset tabernaculum. D narravit Moses cognato suo cuncta quæ fecerat Dominus Pharaoni, et Ægyptiis propter Israel, universum laborem, qui accidisset eis in itinere, qua [*Vulg. et quod*] liberaverat eos Dominus. Lætatusque est Jethro super omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Israeli, eo quod eruisset eum de manu Ægyptiorum, et ait: Benedictus Dominus, qui liberavit vos de manu Ægyptiorum, et de manu Pharaonis, qui eruit populum suum de manu Ægypti. Nunc cognovi, quia magnus Dominus super omnes deos: eo quod superbe egerint contra illos. Obtulit ergo cognatus Mosi holocausta et

10

hostias Deo¹ : veneruntque Aaron et omnes seniores Israel, ut comedent panem cum eo coram Deo. [C. XXXIII.] Altera autem die sedit Moses, ut judicaret populum, qui assistebat Mosi de mane usque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet quæ agebat in populo ait : Quid est hoc quod facis in plebe? cur solus sedes, et omnis populus præstolatur de mane usque ad vesperam? Cui respondit Moses : Venit ad me populus quærens sententiam Dei. Cumque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me ut judicem inter eos, et ostendam præcepta Dei et leges ejus. At ille : Non bonam, inquit, rem facis : stulto labore connumeris et tu et populus iste qui tecum est : ultra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere. Sed audi verba mea atque consilia, et erit Deus tecum. Esto tu populo in his quæ ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum : ostendasque populo cæremonias et ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, et opus quod facere [Vulg. add. debeant]. Provide autem de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum omni tempore : quicquid autem majus fuerit, referant ad te, ipsi minora tantummodo judicent, leviusque tibi sit, partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, et præcepta ejus poteris sustentare : et omnis hic populus revertetur cum pace ad loca sua. Quibus auditis, Moses fecit omnia quæ ille sugesserat. Et, electis, viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicabant plebem omni tempore ; quicquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes. Dimisitque cognatum [Vulg. add. suum], qui reversus abiit in terram suam.

[T. XI, B. XI, C. XXXIV, Cap. XIX.] Mense tertio egressionis [h.] filiorum Israel de terra Ægypti, in die hac venerunt in solitudinem Sinai. Nam profecti de Raphidim, et pervenientes usque in desertum Sinai, castrametati sunt in eodem loco, ibique Israel fixit tentoria e regione montis. Moses autem ascendit ad Deum, vocavitque eum Dominus de monte, et ait : Hæc dices domui Jacob, et annuntiabis filiis Israel : Vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis, quomodo portaverim vos super alas aquilarum, et assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis : mea est enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. Hæc sunt verba quæ loqueris ad filios Israel. Venit Moses : et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandaverat Dominus. Responditque

A universus populus simul : Cuncta quæ locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moses verba populi ad Dominum, ait ei Dominus : Jam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, et credat tibi in perpetuum. [C. XXXV.] Nuntiavit ergo Moses verba populi ad Dominum. Qui dixit ei : Vade ad populum : et sanctifica illos, hodie et cras, laventque vestimenta sua. Et sint parati in diem tertium : in die enim tertio descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai. Constituesque terminos populo per circuitum, et dices [Vulg. add. ad eos] : Cave te, ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius : omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur [h. Aliter, manus non tangat eum, quia si tetigerit, lapidibus opprimetur], aut confodietur jaculis : sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet. Cum cœperit clangere buccina, tunc ascendant in montem. Descenditque Moses de monte ad populum, et sanctificavitque eum. Cumque lavissent vestimenta sua, ait ad eos : Estote parati in diem tertium, ne appropinquetis uxoribus vestris. Jam advenerat tertius dies, et mane inclaruerat, et ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, et nubes densissima operire montem, clangorque buccinæ vehementius perstrepebat : timuitque omnis [Vulg. tac. omnis] populus, qui erat in castris. Cumque eduxisset eos Moses in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis. Totus [Vulg. Tunc] autem mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace : eratque mons omnis terribilis, et sonitus buccinæ paulatim crescebat in majus, et prolixius tøndebatur. Moses loquebatur, et Deus respondebat ei. Descenditque Dominus super montem Sinai in ipso montis vertice, et vocavit Mosen in cacumen ejus. Quo cum ascendisset, dixit ad eum : Descende, et contestare populum, ne forte velint transcendere terminos ad videndum Dominum : et pereat ex eis plurima multitudo. Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne percutiat eos. Dixitque Moses ad Dominum : Non poterit vulgus ascendere in montem Sinai : tu enim testificatus es et jussisti : Pone terminos circa montem, et sanctifica illum. [C. XXXVI.] Cui ait Dominus : Vade, descende ; ascendesque tu, et Aaron tecum ; sacerdotes autem et populus ne transeant terminos, nec ascendant ad Dominum, ne forte interficiat illos. Descenditque Moses ad populum, et omnia narravit eis.

[C. XXXVII, Cap. XX.] Locutusque est Deus cunctos sermones hos : [1 Præceptum] Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis. [2 Præc.] Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cælo desuper, et

¹ Ita et nostri mss. ; Martian. in aliis invenit Domino.

quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles; ego enim sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me: et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea. [3. Præc.] Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum; nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. [4 Præc.] Memento, ut diem Sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. Septimo autem die Sabbatum Domini Dei tui: non facies in eo omne opus, tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum, et advena, qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Dominus cælum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, et requievit in die septimo: idcirco benedixit Dominus diem Sabbati et sanctificavit eum. [5 Præc.] Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. [6 P.] Non occides. [7 P.] Non mœcha-beris. [8. P.] Non furtum facies. [9 P.] Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. [10. P.] Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. [C. XXXVIII.] Cunctus autem populus videbat voces, et lampades, et sonitum buccinæ, montemque fumantem: et perterriti ac pavore concussi, steterunt procul, dicentes Mosi: Loquere tu nobis, et audiemus: non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur. Et ait Moses ad populum: Nolite timere, ut enim probaret vos venit Deus, et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis. Stetitque populus de longe. [T. XII, C. XXXIX.] Moses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus. Dixit præterea Dominus ad Mosén: Hæc dicet filiis Israel: Vos vidistis quod de cælo locutus sum vobis. Non facietis mecum¹ deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Altare de terra facietis mihi, et offeretis super eo holocausta et pacifica vestra, oves vestras et boves, in omni loco in quo memoria fuerit nominis mei, veniam ad te, et benedicam tibi. Quod si altare lapideum feceris mihi, non edificabis illud de sectis lapidibus: si

A enim levaveris cultrum tuum [Vulg. tac. tuum] super eum, polluetur. Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitudine tua [h. super illud].

[C. XL, Cap. XXI.] Hæc sunt judicia quæ propones eis. Si emeris servum Hebræum, sex annis serviet tibi: in septimo egredietur liber gratis. Cum quali veste intraverit, cum tali exeat: si habens uxorem, et uxor egredietur simul. Sin autem dominus dederit illi uxorem, et peperit filios et filias mulier et liberi ejus erunt domini sui, ipse vero exhibit cum vestitu suo. Quod si dixerit servus Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber; offeret eum dominus diis, et applicabitur ad ostium et postes, perforabitque aurem ejus subula, et erit ei servus in sæculum².

B [C. XLI.] Et si vendiderit filiam ejus in famulam, non egredietur sicut ancillæ exire consueverunt. Si displicuerit oculis domini sui, cui tradita fuerit, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreverit eam. Sin autem filio suo desponderit eam, juxta morem filiarum faciet illi. Quod si alteram ei acceperit, providebit puellæ nuptias, et vestimenta, et pretium pudicitie non negabit. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia. [C. XLII.] Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur. Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus ejus; constituam tibi locum quo fugere debeat. [C. XLIII.] Si quis industria occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur. [C. XLIV.] Qui percusserit patrem suum et matrem morte moriatur. [C. XLV.] Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, convictus noxæ morte moriatur. [C. XLVI.] Qui maledixerit patri suo et matri, morte moriatur. [C. XLVII.] Si rixati fuerint viri, et percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo: si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit: ita tamen ut operas ejus et impensas in medicos restituat. [C. XLVIII.] Qui percusserit servum suum vel ancillam virga, et mortuus fuerit³ in manibus ejus, criminis reus erit. Sin autem uno die supervixerit vel duobus, non subjacebit pœnæ, quia pecunia illius est. [C. XLIX.] Si rixati fuerint viri,

¹ Particula *mecum* abest in editis: exstat tamen in fonte Hebraico, canone Hebr. verit. et in aliis mss. codd. Latinis antiquioribus ac melioris notæ. Eandem reperies lectionem apud Augustinum in *Speculo*, ubi Scripturæ recitantur juxta translationem Latinam S. Hieronymi, quam ille ex Hebræo nobis edidit. MART.

— Unus Palatin, e nostris mss. vocem *mecum* ignorat.

² Sic legit canon Hebr. ver. et mss. alter codex S. Germani a Pratis n. 3. Porro in editis alius est omnino sensus, ac ordo verborum; quia in iis generale præceptum est de quolibet homine, qui filiam suam vendiderit: hic autem sensus est de

servo, cujus filiam in famulam vendit dominus servi. Conferat qui voluerit, hanc editionem nostram cum antea vulgatis exemplaribus. MART.

— Urbinas ms. *servus usque in sæculum*. Tum cum Palatino, Memmiano, atque editis, *Si quis vendiderit filiam suam in famulam*.

³ Hunc locum restituimus ad fidem *Speculi* sancti Augustini, in quo legimus ut in Hebræo, *et mortuus fuerit*, etc. Alii omnes libri legunt in plurali, *et mortui fuerint*. MART.

— Idem mss. editique libri, *et mortui fuerint*. Impressam lectionem ex Augustini *Speculo* Martiani accepit.

et percusserit quis mulierem prægnantem, et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit: subjacebit damno quantum expetierit maritus mulieris, et arbitri judicaverint. [C. L.] Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore. [C. LI.] Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillæ, et luscus eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit. Dentem quoque si excusserit servo vel ancillæ suæ, similiter eos dimittet liber. [C. LII.] Si bos cornu petierit [Vulg. percusserit] virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur: et non comedentur carnes ejus, dominusque bovis innocens erit. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tertius, et contestati sunt dominum ejus, nec recluserit eum, occideritque virum aut mulierem: hos lapidibus obruetur, et dominus illius occidet. Quod si pretium ei fuerit impositum, dabit pro anima sua quidquid fuerit postulatus. Filium quoque et filiam si cornu percusserit, simili sententiæ subjacebit. Si servum ancillamque invaserit, triginta siclos argenti dabit domino, bos vero lapidibus opprimetur. [C. LIII.] Si quis aperuit cisternam, et foderit, et non operuerit eam, cecideritque bos vel asinus in eam, dominus cisternæ reddet pretium jumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit. [C. LIV.] Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, et ille mortuus fuerit: vendent bovem vivum, et dividunt pretium, cadaver autem mortui inter se dispertient. Si autem sciebat quod bos cornupeta esset ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus suus; reddet bovem pro bove, et cadaver integrum accipiet.

[C. LV, Cap. XXII.] Si quis furatus fuerit bovem aut ovem, et occiderit vel vendiderit: quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro uno ove. [C. LVI.] Si effringens fur domum, sive suofodiens fuerit inventus, et accepto vulnere, mortuus fuerit; percussor non erit reus sanguinis. Quod si, orto sole, hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur. Si non habuerit quod pro

¹ Proclivi librariorum lapsu *spicas* hoc loco legitur in omnibus codicibus mss. uno excepto canone Hebr. veritatis, qui veram lectionem, id est, *spinas*, retinet. Errorem vero exscriptorum nostri sequuntur in *Speculo* sancti Augustini, non quidem imperitia, sed religione ducti propter unanimem consensum mss. codicum quos inspexerunt. MART.

— Ita et Vulgatæ exemplar et Canon Hebraicæ veritatis apud Martian, rectissime habent. Plerique alii Latini libri, nostrique mss. *spicas*.

² Diversa est interpunctio hujus loci in Hebræo hodierno, et in Samaritano textu; nam Hebraico hoc modo legitur: *adducet eum testem: raptum non reddet*. At in Samaritanorum volumine ita scriptum est, *יביא עד הטרפה ולא ישלם, iabi ed natterepha, velo tessalem*, id est, *adducet testem raptum, et non reddet*. Nec solum inerpuncto differunt hic quo textus, sed vocibus etiam nonnihil discrepant. Hebræus legit cum slixo pronomine

A furto reddat, [Vulg. add. ipse] venundabitur. Si inventum fuerit apud eum quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis: duplum restituet. [C. LVII.] Si læserit quispiam agrum vel vineam: et dimiserit jumentum suum, ut depascatur aliena: quidquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni æstimatione restituet, [C. LVIII.] Si egressus ignis invenerit spinas¹, et comprehenderit acervos frugum, sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit. [C. LIX.] Si quis commendaverit amico pecuniam, aut vas in custodiam, et ab eo qui susceperat, furto ablata fuerint: si invenitur fur, duplum reddet. Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, et jurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui, ad perpetrandam fraudem, tam in bove, quam in asino, et ove ac vestimento; et quidquid damni inferre potest: ad eos utriusque causa perveniet, et si illi judicaverint, duplum restituet proximo suo. [C. LX.] Si quis commendaverit proximo suo asinum, bovem, ovem, et omne jumentum, ad custodiam, et mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit: jusjurandum erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi sui: suscipietque dominus juramentum, et ille reddere non cogetur. Quod si furto, ablatum fuerit, restituet damnum domino. Si comestum a bestia, proferat ad eum quod occisum est, et non restituet². [C. LXI.] Qui a proximo suo quidquam horum mutuo postulerit, et debilitatum aut mortuum fuerit, domino non præsentem, reddere compelletur. Quod si in præsentiarum fuerit dominus, non restituet, maxime si conductum venerat pro mercede operis sui. [C. LXII.] Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea: dotabit eam, et habebit eam uxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt. [C. LXIII.] Maleficos non patieris vivere. [C. LXIV.] Qui colerit cum jumento, morte moriatur. [C. LXIV.] Qui immolat diis, occidetur, præterquam Domino soli. [C. LXVI.] Advenam non contristabis, neque affliges eum: advenam

יביאה, *iebiehu*, adducet eum; Samaritanus absque ullo pronomine יביא, *iabi*, id est, *adducet*. Idem habet ולא, *velo* cum particula connexiva, Hebræus nullum habet connexivam conjunctionem cum negatione לא, *lo*. Cæterum in Hebraico textu nonnulla fuisse permutata, Massoretharum interpunctis nulli dubium esse debet, cum Hieronymus hic in suo exemplari Hebræo legerit, ut nunc legunt Samaritani. MART.

— In Urbinatæ ms. *deferet*, Palatinæ *deferat*. Porro haud scio quam vere ait Martianus, legisse Hieronymum in suo exemplari Hebræo, ut nunc legunt Samaritani. Nam et iis verbis *ad eum*, indicat se, quod in Hebraico, est, non item in Samaritano, pronomen novisse, et in sequentibus, *quod occisum est*, videtur pro Samaritano *עד testem*, *legisse את* articulum, hoc fere modo *את הטרפה*, *iabiehu eth attrephab*.

enim et ipsi fuistis in terra Ægypti. [C. LXVII.] Viduæ et pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum, et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt uxores vestræ viduæ, et filii vestri pupilli. [C. LVIII.] Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes. Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei. Ipsum enim est solum quo operitur, indumentum carnis ejus, nec habet aliud in quo dormiat; si clamaverit [h. et erit, si clamaverit] ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. [C. LXIX.] Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices. [C. LXX.] Decimas tuas et primitias tuas non tardabis offerre. [C. LXXI.] Primogenitam filiorum tuorum dabis mihi. De bobus quoque et ovibus similiter facies: septem diebus sit cum matre sua, die octava reddes illum mihi. [C. LXXII.] Viri sancti eritis mihi. Carnem, quæ a bestiis fuerit prægustata, non comedetis, sed projicietis canibus.

[C. LXXIII, Cap. XXIII.] Non suspicies vocem mendacii. [C. LXXIV.] Nec junges manum tuam, ut pro impio dicas falsum testimonium. [C. LXXV.] Non sequeris turbam ad faciendum malum. [C. LXXVI.] Nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies. [C. LXXVII.] Pauperis quoque non misereberis in negotio¹. [C. LXXVIII.] Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. [C. LXXIX.] Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo. [C. LXXX.] Non declinabis in judicio pauperis². [C. LXXXI.] Mendacium fugies. [C. LXXXII.] Insontem et justum non occides: quia aversor impium. [C. LXXXIII.] Nec accipies munera, quæ excæcant etiam prudentes, et subvertunt verba justorum. [C. LXXXIV.] Peregrino molestus non eris: scitis enim advenarum animas, quia et ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti. [B. XII.] Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam, et requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui, et quidquid reliquum fuerit, edant bestię agri: ita facies in vinea et in oliveto tuo. [C. LXXXV.] Sex diebus operaberis: septima die cessabis, ut requiescat bos et asinus tuus, et refrigeretur filius

A ancillæ tuæ, et advena. (C. LXXXVI.) Omnia quæ dixi vobis, custodite. Et per nomen æternorum deorum non jurabitis, neque audietur ex ore vestro (C. LXXXVII.) Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis. (B. LXXXVIII.) Solemnitatem azymorum custodies. Septem diebus comedes azyma, sicut præcepi tibi, tempore mensis novorum quando egressus es de Ægypto. (C. LXXXIX.) Non apparebis in conspectu meo vacuus. Et solemnitatem messis primitivorum operis tui, quæcunque seminaveris in agro. Solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaveris omnes fruges tuas de agro. (C. XC.) Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram Domino Deo (Vulg. add. tuo.) Non immolabis super fermento sanguinem victimæ meæ, nec remanebit adeps solemnitatis meæ usque mane. (C. XCI.) Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum Domini Dei tui. (C. XCII.) Non coques hædum in lacte matris suæ. (C. XCIII.) Ecce ego mittam angelum, qui præcedat te, et custodiat in via, et introducat ad locum quem paravi. Observa eum, et audi vocem ejus, nec contemnendum putes, quia non dimittet cum peccaveritis, et est nomen meum in illo. (C. XCIV.) Quod si audieris vocem ejus, et feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, et affligam affligentes te. Præcedetque te angelus meus, et introducet te ad Amorrhæum, et Hetthæum, et Pheræum, Chananæumque, et Hevæum, et Jebusæum, quos ego conteram. (C. XCV.) Non adorabis deos eorum, nec coles eos: non facies opera eorum, sed destrues eos, et confringes statuas eorum. Servitisque Domino Deo vestro, ut benedicam pani tuo et aquis, et auferam infirmitatem de medio tui. Non erit infecunda nec sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum implebo. (C. XCVI.) Terrorem meum mittam in præcursum tuum, et occidam omnem populum, ad quem ingredieris, cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam, emittens crabrones prius, qui fugabunt Hevæum, et Chanæum, et Hetthæum, antequam introeas. Non ejiciam eos a facie tua anno uno, ne terra in solitudinem redigatur, et crescant contra te bestię. Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis, et possideas terram. Ponam autem terminos tuos a mari Rubro usque ad mare Philistinorum³, et a deserto usque ad fluvium: tradam in manibus

¹ Hæc canonis lectioni consentiunt veteres Bibliorum codices mss. ac Speculum S. Aug. in codice ms. Carnutensis Ecclesiæ. In Hebræo scriptum est, בְּרִיבֵי beribo, quod interpretatur, in causa sua, in lite ejus vel in negotio ejus. MART.

— Palatin, etiam absque negandi particula, pauperis quoque misereberis in judicio. Urbinas ab impressa lectione abludit una vocula quoque, quam prætermittit.

² Sensus est: Non pervertes judicium cum apud te pauper litigabit. Porro ita legendum monuit nos Speculum S. Augustini: cæteri enim libri tum editi, tum manuscripti non bene legunt, non declinabis in judicium pauperis. Hebræus habet, non

declinabis, sive, non flectes judicium pauperis tui in lite ejus, quæ sententia optime congruit cum nostro textu Latino. MART.

³ Non Palæstinorum, ut habetur in editis ac mss. libris, sed Philistinorum legimus freti auctoritate ipsius Hieronymi, qui in Danielis caput undecimum ita disserit: Notandum autem, quod cum π litteram Hebræus sermo non habeat, sed pro ipsa utatur phe (ϕ) cujus vim Græcum φ sonat, in isto tantum loco apud Hebræos scribatur quidem phe, sed legitur p. Excepto itaque verbo Απαίθο in Daniele, semper ϕ legitur ph in vocibus Hebræis: quod sæpius etiam observavit canon Hebr. verit. ubi alii habent p, ut supra in nomine Pulipharis. etc. MART.

vestris habitatores terræ, et ejiciam eos de conspectu vestro. Non inibis cum eis fœdus, nec cum diis eorum. Non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant in me, si servieris diis eorum: quod tibi certe erit in scandalum.

(C. XCVII, *Cap. XXIV.*) Mosi quoque dixit: Ascende ad Dominum tu, et Aaron, Nadab, et Abiu, et septuaginta seniores ex Israel, et adorabis procul. Solusque Moses ascendet ad Dominum, et illi non appropinquabunt: nec populus ascendet cum eo. (T. XIII, B. XIII.) Venit ergo Moses, et narravit plebi omnia verba Domini atque judicia; responditque cunctus populus una voce: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus. (C. XCVIII.) Scripsit autem Moses universos sermones Domini, et mane consurgens ædificavit altare ad radices montis, et duodecim titulos per duodecim tribus Israel. Misitque juvenes de filiis Israel, et obtulerunt holocausta, immolaveruntque victimas pacificas Domino, vitulos. Tulit itaque Moses dimidiam partem sanguinis, et misit in crateras: partem autem residuam fudit super altare. Assumensque volumen fœderis, legit, audiente populo, qui dixerunt: Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, et erimus obedientes. Ille vero sumptum sanguinem respersit in populum, et ait: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. (C. XCIX.) Ascenderuntque Moses et Aaron, Nadab et Abin, et septuaginta de senibus Israel. (C. C.) Et viderunt Deum Israel, et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini, et quasi cœlum, cum serenum est. Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam, videruntque Deum, et comederunt, ac biberunt. (C. CI. Dixit autem Dominus ad Mosen: Ascende ad me in montem, et esto ibi: daboque tibi tabulas lapideas, et legem ac mandata, quæ scripsi, ut doceas eos. Surrexerunt Moses et Josue minister ejus; ascendensque Moses in montem Dei, senioribus ait: Expectate hic donec revertamur ad vos. Habetis Aaron et Hur vobiscum; si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos. Cumque ascendisset Moses, operuit nubes montem, et habitavit gloria Domini super Sinai, tegens illum nubes sex diebus. (C. CII.) Septimo autem die vocavit eum (*Vulg. add.* Dominus de medio caliginis. Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens super verticem montis, in conspectu filiorum Israel. Ingressusque Moses medium nebulae ascendit in montem: et fuit ibi quadraginta diebus, et quadraginta noctibus.

(C. CIII, *Cap. XXV.*) Locutusque est Dominus ad

— Unus Palat. *Palæstinorum*: cætera notum maluisse Hieronymum, *Philistinorum*.

¹ Manuscripti codices, nullo excepto, legunt, qui offert: editorum nihilominus lectio præferenda videtur, quia ad sensum Scripturæ, et ad veritatem Hebraicam propius accedit. MART.

² In uno ms. Corbeiensis monasterii codice, atque in canone Hebr. veritatis additum est hoc loco verbum, *oraculi*, sic enim habent; *Cherub unus sit*

A Mosen, dicens: Loquere filiis Israel, ut tollant mihi primitias [h. oblationes,] ab omni homine qui offeret ultroneus ¹, accipietis eas. [C. CIV.] Hæc sunt autem quæ accipere debetis: Aurum, et argentum, et æs, hyacinthum et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum, pilos caprarum, et pelles arietum rubricatas, pellesque ianthinas, et ligna settim, oleum ad luminaria concinnanda [h. non habet, concinnanda;] aromata in unguentum, et thymiamata boni odoris; lapides onychinos et gemmas ad ornandum Ephod ac Rationale. Facientque mihi sanctuarium, et habitabo in medio eorum; juxta omnem similitudinem tabernaculi quod ostendam tibi, et omnium vasorum in cultum ejus: sicque facietis illud: [C. CV.] Arcam de lignis settim compingite, cujus longitudo habeat duos semis cubitos: latitudo cubitum et dimidium; altitudo cubitum similiter ac semissem. Et deaurabis eam auro mundissimo intus et foris: faciesque supra coronam auream per circuitum, et quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos; duo circuli sint in latere uno, et duo in altero. Facies quoque vectes de lignis settim, et operies eos auro. Inducesque per circulos qui sunt in arcæ lateribus, ut portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis. Ponesque in arca testificationem quam dabo tibi. Facies et propitiatorium de auro mundissimo, duos cubitos et dimidium tenebit longitudo ejus: semissem et cubitum latitudo. Duos quoque Cherubim aureos et productiles facies, ex utraque parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno ², et alter in altero. Utrumque latus propitiatorii tegant, expandentes alas et operientes oraculum, respiciantque se mutuo versis vultibus in propitiatorium quo operienda est arca, in qua pones testimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam, et loquar ad te super propitiatorio scilicet, ac medio ³ duorum Cherubim, qui erunt super arcam testimonii, cuncta quæ mandabo per te filiis Israel. Facies et mensam de lignis settim, habentem duos cubitos longitudinis, et in latitudine cubitum, et in altitudine cubitum ac semissem. Et inaurabis eam auro purissimo, faciesque illi labium aureum per circuitum, et ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis, et super illam, alteram coronam [h. non habet hæc ⁴] aureo-

D lam. Quatuor quoque circulos aureos præparabis, et pones eos in quatuor angulis ejusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, et possit mensa portari. Ipsos quoque vectes facis de lignis settim,

oraculi in latere uno. MART.

² Apud *Vulg. supra propitiatorium ac de medio*, etc.

⁴ Nota isthæc marginalis minime vera comprobatur, aut suo loco neutiquam apposita dicenda est: nam dictiones asterisco notatas, quas in Hebræo abesse dicit invenimus in omnibus libris Hebræorum. Quid ergo tibi velit hoc scholion, scire non possumus. MART.

et circumdabis auro ad subvehendam mensam. Et parabis acetabula, ac phialas, thuribula, et ciathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. Facies et candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile ejus, et calamos, scyphos, et sphaerulas, ac lilia, ipso procedentia. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, et tres ex altero. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaque simul et lilium, et tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, sphaerulaque simul et lilium. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili: in ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos, et lilia. Sphaerula sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt, procedentes de hastili uno. Et sphaerulae igitur et calami ex ipso erunt, universa ductilia de auro purissimo. Facies et luternas septem, et pones eas super candelabrum, ut luceant ex adverso. Emunctoria quoque, et ubi quae emuncta sunt extinguantur, fiant de auro purissimo. Omne pondus candelabri cum universis vasis suis habebit talentum auri mundissimi. Inspice, et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.

[Cap. XXVI.] Tabernaculum vero ita facies¹: Decem cortinas de bysso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, varias opere plumario facies, Longitudo cortinae unius habebit viginti octo cubitos: latitudo, quatuor cubitorum erit. Unius mensurae fiunt universa tentoria. Quinque cortinae sibi jungentur mutuo, et aliae quinque sexu simili cohaerebunt. Anselas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint invicem copulari. Quinquagenas ansulas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansae contra ansas veniant, et altera alteri possit aptari. Facies et quinquaginta circulos aureos quibus cortinarum vela jungenda sunt, ut unum tabernaculum fiat. Facies et saga cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi. Longitudo sagi unius habebit triginta cubitos, et latitudo, quatuor: aqua erit mensura sagorum omnium. E quibus quinque junges seorsum et sex sibi mutuo copulabis, ita ut sextum sagum in fronte tecti duplices. Facies et quinquaginta ansas in ora sagi unius, ut conjungi cum altero queat, et quinquaginta ansas in ora sagi alterius, ut cum altero copuletur. Facies² et quinquaginta fibulas aeneas, quibus jugantur ansae, ut unum ex omnibus operimentum fiat. Quod autem super fuerit in sagis quae parantur tecto, id est, unum sagum quod amplius est, ex medietate ejus operies posteriora tabernaculi. Et cubitus ex una parte pendebit, et alter ex altera, qui plus est sagorum longi-

tudine, utrumque latus tabernaculi protegens. Facies et operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, et super hoc rursum aliud operimentum de ianthinis pellibus. Facies et tabulas stantes tabernaculi de lignis settim, quae singulae denos cubitos in longitudine habeant, et in latitudine singulos ac semissem. In lateribus tabulae duae incastraturae fiunt, quibus tabula alteri tabulae connectatur, atque in hunc modum cunctae tabulae parantur. Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad Austrum. Quibus quadraginta bases argenteas fundes, ut binae bases singulis tabulis per duos angulos subjiciantur. In latere quoque secundo tabernaculi, quod vergit ad Aquilonem, viginti tabulae erunt, quadraginta habentes bases argenteas. Binae bases singulis tabulis supponentur. Ad occidentalem vero plagam tabernaculi facies sex tabulas, et rursum alias duas quae in angulis erigantur post tergum tabernaculi. Eruntque conjunctae a deorsum usque sursum, et una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis quae in angulis ponendae sunt, similis junctura servabitur. Et erunt simul tabulae octo, bases earum argenteae sedecim, duabus basibus per unam tabulam supputatis. Facies et vectes de lignis settim, quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi, et quinque alios in altero. et ejusdem numeri ad occidentalem plagam, qui mittentur per medias tabulas a summo usque ad summum. Ipsasque tabulas deaurabis, et fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant: quos operies laminis aureis. Et eriges tabernaculum juxta exemplum quod tibi in monte monstratum est. Facies et velum de hyacintho, et purpura coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere plumario et pulchra varietate contextum, quod appendes ante quatuor columnas de lignis settim quae ipsae quidem deauratae erunt, et habebunt capita aurea, sed bases argenteas. Insetur autem velum per circulos, intra quod pones arcam testimonii, et quo Sanctuarium, et sanctuarii Sanctuaria dividuntur. Pones et propitiatorium super arcam testimonii in Sancto sanctorum: mensamque extra velum, et contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano: mensa enim stabit in parte Aquilonis. Facies et tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere plumario. Et quinque columnas deaurabis lignorum settim, ante quas ducetur tentorium: quarum erunt capita aurea, et bases aeneae.

[Cap. XXXVII.] Facies et altare de lignis settim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, et totidem in latitudine, id est quadratum, et tres cubitos in altitudine. Cornua autem per quatuor angulos ex

quinquaginta fibulas. etc. Nos morem Hieronymianum secuti, mutare nolumus librorum editorum lectiones, ubi nullum est damnum in sensibus. MART.

¹ Pro, ita facies, canon et aliquot mss. habent, ita fit. MART.

² Haec cum superioribus conjungit canon ac mss. omnes codices. Quare in nullo eorum legas, facies et; sed post copuletur, immediate scriptum est,

ipso erunt, et oderies illud ære. Faciesque in usus ejus lebetes ad suscipiendos cineres, et forcipes atque fuscinulas et ignium receptacula. Omnia vasa ex ære fabricabis. Craticulamque in modum retis æneam : per cujus quatuor angulos erunt quatuor annuli ærei [*Vulg. ænei*], quos pones subter arulam altaris. Eritque craticula usque ad altaris medium. Facies et vectes altaris [*Vulg. tac. altaris*] de lignis settim duos, quos operies laminis æneis, et induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum. Non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est. Facies et atrium tabernaculi, in cujus plaga australi contra meridiem erunt tentoria de bysso retorta : centum cubitos unum latus tenebit in longitudine. Et columnas viginti cum basibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea. Similiter in latere Aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnæ viginti, et bases æneæ ejusdem numeri, et capita earum cum cælaturis suis argentea. In latitudine vero atrii, quod respicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, et columnæ decem basesque totidem. In ea quoque atrii latitudine, quæ respicit ad Orientem, quinquaginta cubiti erunt. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres et bases totidem, et in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres, et bases totidem. In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere plumarii : columnas habebit quatuor cum basibus totidem. Omnes columnæ atrii per circuitum vestitæ erunt argenti laminis, capitibus argenteis, et basibus æneis. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta [*Vulg. quadraginta*], altitudo quinque cubitorum erit. Fietque de bysso retorta, et habebit bases æneas. Cuncta vasa tabernaculi in omnes usus et cæremonias, tam paxillos ejus quam atrii, ex ære facies. [C. CVI.] Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii, extra velum quod oppositum est testimonio. Et collocabunt eam Aaron et filii ejus, ut usque mane luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per successiones eorum a filiis Israel.

[C. CVII, Cap. XXVIII.] Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi : Aaron, Nadab, et Abiu, Eleazar, et Ithamar. [C. CVIII.] Faciesque vestem sanctam Aaron fratri tuo in gloriam et decorem. Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos replevi spiritu prudentiæ, ut faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret

¹ De quatuor lapidum ordinibus, sive versibus in rationali Aaron sæpe meminit S. Hieronymus, ut lib. xv Comment, in cap. LIV Isaïæ. Hi inquit, duodecim lapides scribuntur per ordinem in Exodo,

A mihi. [C. CIX.] Hæc autem erunt vestimenta quæ facient Rationale, et superhumeralis, tunicam et lineam strictam, cidarim et balteum. Facient vestimenta sancta Aaron fratri tuo et filiis ejus, ut sacerdotio fungantur mihi. Accipientque aurum, et hyacinthum, et purpuram, coccoque bis tinctum, et byssum. Facient autem superhumeralis de auro et hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere polymito. Duas oras junctas habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant. Ipsaque textura et cuncta operis varietas erit ex auro, et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta. Sumesque duos lapides onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israel : sex nomina in lapide uno, et sex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatis eorum. Opere sculptoris et cælatura gemmarii sculpes eos nominibus filiorum Israel, inclusos auro atque circumdatos : et pones in utroque latere superhumeralis, Memoriale filiis Israel. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino super utrumque humerum, ob recordationem. Facies et uncinos ex auro, et duas catenulas auri purissimi sibi invicem coherentes, quas inseres, uncinis. Rationale quoque judicii facies opere polymito juxta texturam superhumeralis, ex auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta. Quadrangulum erit et duplex : mensuram palmi habebit tam in longitudine quam in latitudine. Ponesque in eo quatuor ordines lapidum ¹ : in primo versu erit lapis sardius, et topazius, et smaragdus : in secundo carbunculus, saphirus, et jaspis ; in tertio ligurius, achates, et amethystus ; in quarto chrysolithus, onychinus, et beryllus. Inclusi auro erunt per ordines suos. Habebuntque nomina filiorum Israel : duodecim nominibus cælabuntur. singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. Facies in rationali catenas sibi invicem coherentes ex auro purissimo : et duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis summitate ; catenasque aureas junges annulis, qui sunt in marginibus ejus, et ipsarum catenarum extrema duobus copulabis uucinis in utroque latere superhumeralis quod rationale respicit. Facies et duos annulos aureos, quos pones in summitatibus rationalis, in oris, quæ e regione sunt superhumeralis, et posteriora ejus aspiciunt. Nec non et alios duos annulos aureos, qui ponendi sunt in utroque latere superhumeralis deorsum, quod respicit contra faciem juncturæ inferioris, ut aptari possit cum superhumerali, et stringatur rationale annulis suis cum annulis superhumeralis vitta hyacinthina, ut maneat junctura fabrefacta, et a se invicem rationale et superhumeralis nequeant separari. Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali judici super pectus suum quando ingre-

et in Ezechiele, id est, ἐν τῷ λογίῳ pontificis, et in corona atque diademate principis Tyrii, etc. Sed et de veste sacerdotoli tractatum edidit in epistola ad Fabiolam, cujus initium est : *Usque hodie*, etc. MART.

diatur sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum. Pones autem in rationali iudicii doctrinam et veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingreditur coram Domino: et gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper. Facies et tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, et ora per gyrum ejus textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facile rumpatur. Deorsum vero, ad pedes ejusdem tunicæ, per circuitum, quasi mala punica facies, ex hyacintho, et purpura, et cocco bis tincto, mistis in medio tintinnabulis, ita ut tintinnabulum sit aureum et malum punicum, rursumque tintinnabulum aliud aureum et malum punicum. Et vestietur ea Aaron in officio ministerii, ut audiatur sonitus quando ingreditur et egreditur sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur. Facies et laminam de auro purissimo: in qua sculpes opere cælatoris, Sanctum Domino. Ligabisque eam vitta hyacinthina, et erit super tiaram, imminens fronti pontificis. Portabitque Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt et sanctificaverunt filii Israel, in cunctis muneribus et donariis suis. Erit autem lamina semper in fronte ejus, ut placatus eissit Dominus. Stringesque tunicam bysso, et tiaram byssinam facies, et balteum opere plumarii. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis, et balteos ac tiaras, in gloriam et decorem: vestique his omnibus Aaron fratrem tuum et filios ejus cum eo. Et cunctorum consecrabis manus, sanctificabisque illos, ut sacerdotio fungantur mihi. Facies et feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis suæ, a renibus usque ad femina: et utentur eis Aaron et filii ejus quando ingredientur tabernaculum testimonii, vel quando appropinquant ad altare ut ministrent in sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitum sempiternum erit Aaron, et semini ejus post eum.

[B. XVII, C. CX, Cap. XXIX] Sed et hoc facies, at mihi in sacerdotium consecrentur. Tolle vitulum de armento, et arietes duos immaculatos, panesque azymos, et crustula absque fermento, quæ conspersa sint oleo, langana quoque azyma oleo lita: de simila triticea cuncta facies. Et posita in canistro offeres: vitulum autem et duos arietes, et Aaron ac filios ejus applicabis ad hostium tabernaculi testimonii. Cumque laveris patrem cum filiis [Vulg. *add. suis*] aqua, indues Aaron vestimentis suis, id est, linea et tunica, et superhumerali et rationali, quod constringes balteo. Et pones tiaram, in capite ejus, et laminam sanctam super tiaram, et oleum

A unctionis fundes super caput ejus: atque hoc ritu consecrabitur. Filios quoque illius applicabis, et indues tunicis lineis, cingesque balteo. Aaron scilicet et liberos ejus, et impones eis mitras: eruntque sacerdotes mihi religione perpetua¹. [L. CXI]. Postquam intiaveris manus eorum, applicabis et vitulum coram tabernaculo testimonii. Imponentque Aaron et filii ejus manus super caput illius, et mactabis eum in conspectu Domini, juxta ostium tabernaculi testimonii, sumptunque de sanguine vituli pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem sanguinem fundes juxta basim ejus. Sumes et adipem totum qui operit intestina, et reticulum jecoris? ac duos renes, et adipem qui super eos est et offeres incensum super altare: carnes vero vituli et corium et simum combures foris extra castra, eo quod pro peccato [Vulg. peccatis] sit. Unum quoque arietem sumes, super cuius caput ponent Aaron et filii ejus manus. Quem cum mactaveris, tolles de sanguine ejus, et fundes circa altare. Ipsum autem arietem secabis in frusta, lotaque intestina ejus ac pedes pones super concisas carnes, et super caput illius. Et offeres totum arietem in cinsum super altare. [C. CXII.] Oblatio est Domino odor suavissimus victimæ Domini. Tolles quoque arietem alterum, super cuius caput Aaron et filii ejus ponent manus. Quem cum immolaveris, sumes de sanguine ipsius, et pones super extremum dextræ auriculæ Aaron et filiorum ejus, et super pollices manus eorum et pedis dextri, fundesque sanguinem super altare per circuitum. Cumque tuleris de sanguine qui est super altare, et de oleo unctionis, asperges Aaron et vestes ejus, filios et vestimenta eorum. Consecratisque et ipsis, et vestibus, tolles adipem de ariete, et caudam et arvinam, quæ operit vitalia ac reticulum jecoris, et duos renes, atque adipem, qui super eos est, armumque dextrum eo quod sit aries consecrationum, tortamquam panis unius, crustulum conspersum oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu Domini: ponesque omnia super manus Aaron, et filiorum ejus, et sanctificabis eos elevans coram Domino. Suscipiesque universa de manibus, eorum: et incendes super altare in holocaustum. odorem suavissimum in conspectu Domini, quia oblatio ejus est. Sumes quoque pectusculum de ariete quo initiatus est Aaron, sanctificabisque illud elevatum coram Domino, et cedet in partem tuam. Sanctificabisque et pectusculum consecratum, et armum quem de ariete separasti, quo initiatus est Aaron et filii ejus, cedentque in partem Aaron et

¹ Ita habetur in canone Hebr. verit, in codicibus mss. antiquioribus. MART.

— Palatinus, et quibus usus est Martian. mss. *sacerdotes mei*.

² Hebraice est יִתְּרֵת. *jothereth* Bochartus autem cum nihil retiforme velit esse in jecore, hanc ipsam emendandam lectionem putat, et pro *reticulum*, legi *resticulum* quo quidem vocabulo, quod a *resti*, et *resticula* deducitur, usus est S. Doctor etiam I Reg.

vii, 23. Sed præterquam quod alia ibi vox Hebræa est, non hoc tantum et Bocharti sententia, *resticulum*, oporteat rescribere, sed et alibi sæpius in Levitic. iii, 4, 10, 15; et iv, 9; et vii, 4; et viii, 16, 25; et ix, 10, quibus locis omnibus eadem et vox Hebraica est יִתְּרֵת, et Latina explicatio *reticulum* in vulgatis æque ac mss. libris. Lectione autem nihil immutata, pingues jecoris fibras denotari, par magis est credere.

filiorum ejus jure perpetuo a filiis Israel : quia [h. oblatio] primitiva sunt et initia de victimis eorum pacifimis quæ offerunt Domino. Vest em autem sanctam, qua utetur Aaron, habebunt filii ejus post eum, ut ungantur in ea, et consecrentur manus eorum. Septem diebus utetur illa qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filiis ejus qui ingredietur tabernaculum testimonii ut ministret in sanctuario. Arietem autem consecrationis tolles, et coquens carnes ejus in loco sancto, quibus vescetur Aaron et filii ejus. Panes quoque, qui sunt in canistro, in vestibulo tabernaculi testimonii comedent, ut sit placabile sacrificium, et sanctificentur offerentium manus. Alienigena non vescetur ex iis, quia sancti sunt. Quod si remanserit de carnibus consecratis, sive de panibus usque mane, combures reliquias igni : non comedentur, quia sanctificata sunt. Omnia quæ præcepi tibi, facies super Aaron et filios ejus. Septem diebus consecrabis manus eorum, et vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum. Mundabisque altare cum immolaveris expiationis hostiam, et unges illud in sanctificationem. Septem diebus expiabis altare et sanctificabis, et erit Sanctum sanctorum. Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur. Hoc est quod facies in altari : agnos anniculos duos per singulos dies jugiter, unum agnum mane, et alterum vespere, decimam partem similæ conspersæ oleo tunso, quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum ad libandum ejusdem mensuræ in agno uno. Alterum vero agnum offeres ad vespeream juxta ritum matutinæ oblationis, et juxta ea quæ diximus in odorem suavitatis : sacrificium Domino, oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ubi constituam ut loquar ad te. Ibi præcipiam filiis Israel, et sanctificabitur altare in gloria mea. Sanctificabo et tabernaculum testimonii cum altari, et Aaron cum filiis suis ut sacerdotio fungantur mihi. Et habitabo in medio filiorum Israel, eroque eis Deus, et scient quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Ægypti, ut manerem inter illos, ego Dominus Deus ipsorum.

[Cap. XXX.] Facies quoque altare ad adolendum thymiama de lignis settim, habens cubitum longitudinis, et alterum latitudinis, id est, quadrangulum, et duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent. Vestiesque illud auro purissimo, tam oraticulam ejus, quam parietes per circuitum, et cornua. Facies quoque ei coronam aureolam per gyrum, et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et altare portetur. Ipsos quoque vectes facies de lignis settim, et inaurabis. Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonii coram

A propriatorio, quo tegitur testimonium, ubi loquar tibi. Et adolebit incensum super eo Aaron, suave fragans, mane. Quando componet lucernas, incendet illud : et quando collocat [Vulg.] collocabit] eas ad vespeream, uret thymiama sempiternum coram Domino in generationes vestras. Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius, nec oblationem, et victimam, nec liba libabitis. Et deprecabitur Aaron super cornua ejus semel per annum, in sanguine quod oblatum est pro peccato, et placabit super eo in generationibus vestris. Sanctum sanctorum erit Domino, [T. XIV.] Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : Quando tuleris summam filiorum Israel juxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino. et non erit plaga in eis cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis qui transit [h.] ad numerum, dimidium sicli juxta mensuram templi. Siclus viginti habet obolos. Media pars sicli offeretur Domino. Qui habetur in numero, a viginti annis et supra, dabit pretium, Dives non addet ad medium sicli, et pauper nihil minuet. Susceptamque pecuniam, quæ colliata est a filiis Israel, trades in usus tabernaculi testimonii, ut sit monumentum eorum coram Domino, et propitiatur animabus eorum. [D. CXIII.] Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : Facies et labrum æneum cum basi sua ad lavandum : ponesque illud inter tabernaculum testimonii et altare. Et missa aqua, lavabunt in eo [Vulg. ea] Aaron et filii ejus manus suas ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonii et quando accessuri ad altare, ut offerant in eo thymiama Domino, ne forte moriantur; legitimum sempiternum erit ipsi, et semini ejus per successiones. [C. CXIV.] Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : Sume tibi aromata [h. aromata prima smyrrhæ electæ], primæ myrrhæ electæ quingentos siclos, et cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta, calami similiter ducentos quinquaginta, casie autem quingentos siclos, in pondere sanctuarii, olei de olivetis mensuram hin : faciesque unctionis oleum sanctum, unguentum compositum opere unguentarii, et unges ex eo tabernaculum testimonii, et arcam testamenti, mensamque cum vasis suis, candelabrum, et utensilia ejus, altaria thymiamatis, et holocausti, et universam supellectilem, quæ ad cultum eorum pertinet. Sanctificabisque omnia, et erunt Sancta sanctorum : qui tetigerit ea, sanctificabitur. Aaron et filios ejus unges, sanctificabisque eos, ut sacerdotio fungantur mihi. Filiis quoque Israel dices : Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes vestras. Caro hominis non ungetur ex eo, et juxta compositionem ejus non facietis aliud, quia sanctificatum est, et sanctum erit vobis. Homo quicumque tale composuerit, et

¹ Non *myrrhæ*, sed *smyrnæ* legunt omnes codices mss. juxta Græcam vocem *σμύρνης* LXX interpretam. Poteramus et nos veterum exempla sequi, nisi usus scribendi *myrrham* non *smyrnam*, præva-

leret. MART.

— Urbinas mss. *myrrhæ* et *electæ* : Palatin. cum iis quos præsto habuit Martianus *smyrnæ electæ*, juxta Græc. *σμύρνης*.

dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo. Dixitque Dominus ad Moſen : Sume tibi aromata, ſtacten et onycha, galkanum beni odoris, et thus lucidiſſimum, æqualis ponderis erunt omnia : faciesque thymiama ¹ compositum opere unguentarii miſtum diligenter, et purum, et ſanctificatione digniſſimum. Cumque in tenuiſſimum pulverem uni-verſa contuderis, pones ex eo coram testimonio tabernaculi [*Vulg.* tabernaculo testimonii], in quo loco apparebo tibi. Sanctum ſanctorum erit vobis thymiama. Talem compositionem non facietis in uſus veſtros, quia ſanctum eſt Domino. Homo quicumque fecerit ſimile, ut odore illius perfruat, peribit de populis ſuis.

[C. CXV. *Cap.* XXXI.] Locutusque eſt Dominus ad Moſen, dicens : Ecce, vocavi ex nomine Beſeleel filium Uri filii Hur de tribu Juda, et implevi eum spiritu Dei, ſapientia, et intelligentia, et ſcientia in omni opere, ad excogitandum fabre quicquid fieri poteſt ex auro, et argento et ære, marmore [h. non habet, marmore], et gemnis, et diverſitate lignorum. Dedique ei ſocium Ooliab filium [h.] Ahisamaſh de tribu Dan, Et in corde omnis erediti poſui ſapientiam, ut faciant cuncta quæ prærepi tibi, tabernaculum fœderis, et arcam testimonii, et propitiatorium, quod ſuper eum eſt, et cuncta vasa tabernaculi, menſamque et vasa ejus, candelabrum puriſſimum cum vasis ſuis, et altaria thymiamatis, et holocauſti, et omnia vasa eorum, labrum cum baſi ſua veſtes ſanctas in miniſterio Aaron ſacerdoti et filiis ejus, ut fungantur officio ſuo in ſacris: oleum unctionis, et thymiama aromatum in ſanctuario, omnia quæ præcepi tibi, facient. [C. CXVI.] Et locutus eſt Dominus [h. Et dixit Dominus] ad Moſen, dicens : Loquere filiis Iſrael. et dices ad eos : Videte ut Sabbathum meum cuſtodiatis, quia ſignum eſt inter me et vos in generationibus veſtris, ut ſciatis quia ego Dominus, qui ſanctifico vos. Cuſtodite Sabbathum [*Vulg. add.* meum], ſanctum eſt enim vobis : qui polluerit illud, morte morietur : qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi ſui. Sex diebus facietis opus : in die ſeptimo Sabbathum eſt, requies ſancta Domino. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur. Cuſtodiant filii

¹ Verbum iſtud Hebraicum hoc modo punctatum reperitur in margine interiori canonis Hebraicæ veritatis, e regione dictionis, *thymiama*. Verum manu recentiori, ac temere fuiſſe poſitum multa ſuadent. Hæc eſt, quod Hebraicis characteribus ſit exſcriptum, cum verba Hebræa in ſcholiis ejuſdem canonis, litteris ubique Latinis reperiantur expreſſa, ut in cæteris Hieronymi lucubrationibus. Deinde eodem atramento adnotationes marginales ſemper ſcribuntur in canone, quo et textus ipſe : at in hoc verbo *Cetoreth* minus atrum apparet degenerans in flavum colorem. Nullo denique ſigno lectorem monet, ſicut cætera ſcholia, quid ſibi respondeat in corpore, vel ad quam ambiguitatem diſſolvendam ſit appoſitum. Quicquid ſit de illo verbo, certum eſt non eſſe Hieronymi, qui puncta Maſſoretharum vocalia nuſquam agnovit. MART

Iſrael Sabbathum, et celebrent illud in generationibus ſuis. Pactum eſt ſempiternum inter me et filios Iſrael, ſignumque perpetuum. Sex enim diebus fecit Dominus cælum et terram, et in ſeptimo ab opere ceſſavit. [T. XV, B. XIX, *Cap.* CXXVII.] Deditque Dominus Moſi, completis hujusmodi ſermonibus in monte Sinai, duas tabulas testimonii lapideas, ſcriptas digito Dei.

[C. CXVIII, *Cap.* XXXII.] Videns autem populus quod moram Taceret descendendi de monte Moſes, congregatus adverſus Aaron, ait : Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant : Moſi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Ægypti, ignoramus quid acciderit. Dixitque ad eos Aaron : Tollite in aureas de uxorum filiorumque et filiarum veſtrarum auribus, afferte ad me. Fecitque populus quæ juſſerat, deferens in aureas ad Aaron. Quas cum ille accepisset, formavit opere fuſorio, et fecit ex eis vitulum conflatilem. Dixeruntque : Hi ſunt dii tui, Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Quod cum vidisset Aaron, ædificavit altare coram eo ² [h. coram monte], et præconis voce clamavit dicens : Cras ſolemnitas Domini eſt. Surgentesque mane obtulerunt holocauſta, et hoſtias pacificas, et ſedit populus comedere, et bibere, et surrexerunt ludere. [C. CXIX.] Locutus eſt autem Dominus ad Moſen : Vade, descende : peccavit populus tuus, quem eduxiſti de terra Ægypti. Receſſerunt cito de via, quam oſtendiſti eis : feceruntque ſibi vitulum conflatilem, et adoraverunt, atque immolantes ei hoſtias, dixerunt : Iſti ſunt dii tui, Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Rurſumque ait Dominus ad Moſen : Cerno quod populus iſte dæmone cervicis ſit : dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos et deleam eos, faciamque te in gentem magnam. [C. CXX.] Moſes autem orabat Dominum Deum ſuum, dicens : Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxiſti de terra Ægypti, in fortitudine magna, et in manu robusta ? Ne quæſo, dicant Ægyptii : Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus, et deleret e terra : quieſcat ira tua, et eſto placabilis ſuper nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac, et Iſrael, ſervorum tuorum, quibus jurasti per temetipſum, dicens : Multiplicabo ſemen

—Expunximus a libri ora verbum Hebraicum קטור quod in margine interiori Canonis Hebraicæ veritatis e regione dictionis *thymiama*, Martianeus repetit ; quodque non diſſitetur, et a ſequiori manu, et a ſciolo ſcholiaste appoſitum. Verum Hieronymus epist. 106, ad *Sunniam et Fretelam*, ad ſpal. LXV, *Cetoreth* legit, et *incensum* interpreta-tur. Vide quæ nos ibi adnotamus.

² Hebraicæ habet לפניו, *lephanau*, id eſt, ad facies ejus. Docet itaque nota iſthæc marginalis, quod juxta ſenſum Hebraicæ Scripturæ Aaron ædificavit altare coram monte, non coram vitulo conflatili. Sed contrarium volunt critici ſacri hujus temporis, qui ad hæc verba, *coram eo*, monent ſubaudiri, *vitulo* : quorum ſententiam nos quoque ut veriorem amplectimur : nec par eſt credere hujusmodi ſcholion ab Hieronymo fuiſſe profeotum.

vestrum sicut stellas cœli, et universam terram A hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, et possidebitis eam semper. Placatusque est Dominus, ne faceret malum quod locutus fuerat adversus populum suum. [C. CXXI.] Et reversus est Moses de monte, portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex utraque parte, ¹, et factas opere Dei scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis. Audiens autem Josue tumultum populi vociferantis, dixit ad Mosen: Ululatus pugne auditur in castris. Qui respondit: Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam: sed vocem cantantium ego audio. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, et choros, iratusque valde projecit de manu tabulas, et confregit eas ad radicem montis: arripiensque vitulum quem B fecerant, combussit, et contrivit usque ad pulverem, quem sparsit in aquam, et dedit ex eo potum filiis Israel. [C. CXXII.] Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximum? Cui ille respondit: Ne indignetur dominus meus: tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum: dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui præcedant nos: huic enim Mosi qui eduxit nos terra Ægypti, nescimus quid acciderit. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt, et dederunt mihi: et projecit illud in ignem, egresusque est hic vitulus. Videns ergo Moyses populum quod esset nudatus (spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis et inter hostes nudum constituerat), [C. CXXIII.] et stans in porta castrorum ait: Si quis est Domini, C jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi: quibus ait: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ponat vir gladium super femur suum: ite, et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem, et amicum, et proximum, suum. Feceruntque filii Levi juxta sermonem Mosi, cecideruntque in die illa quasi tria millia hominum ². Et ait Moses: Consecratis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et fratre suo, ut detur vobis benedictio. [C. CXXIV.] Facto autem die altero, locutus est Moses ad populum: Peccastis peccatum maximum: ascendam ad Dominum, si quomodo eum quivero deprecari pro scelere vestro. Reversusque ad Dominum, ait: Obsecro, peccavit populus iste D peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele

me de libro tuo quem scripsisti. Cui respondit Dominus: Qui peccaverit mihi, delebo cum de libro meo: tu autem vade, et duc populum istum quo locutus sum tibi; angelus meus præcedet te. Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum. Percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecit Aaron.

[C. CXXV, Cap. XXXIII.] Locutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Vade, ascende de loco isto, tu et populus tuus [h. non habet, tuus] quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam: et mittam præcursorem tui angelum, ut ejiciam Chananæum, et Amorrhæum, et Hethæum, et Pherezæum, et Hevæum, et Jebusæum, et intres in terram fluentem lacte et melle. Non enim ascendam tecum, quia populus duræ cervicis es: ne forte disquædam te in via. Audiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit; et nullus ex more indutus est cultu suo. [C. CXXVI.] Dixitque Dominus ad Mosen: Loquere filiis Israel Populus duræ cervicis es, semel ascendam in medio tui, et delebo te. Jam nunc depone ornatum tuum, ut sciam quid faciam tibi. Deposuerunt ergo filii Israel: ornatum suum a monte Horeb. [T. XVI.] Moses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocavitque nomen ejus, Tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis, extra castra. Cumque egrederetur Moses ad tabernaculum, surgebat universa plebs, et stabat unusquisque in ostio papilionis sui, aspiciebantque tergum Mosi, donec ingrederetur tentorium. Ingresso autem illo tabernaculum fœderis, descendeabat columna nubis et stabat ad ostium, loquebaturque cum Mose. Cernentibus universis quod columna nubis staret ad ostium tabernaculi. Stabantque ipsi, et adorabant per fores tabernaculorum suorum [C. CXXVII.] Loquebatur autem Dominus ad Mosen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum. Cumque ille reverteretur in castra, minister ejus Josue filius Nun, puer, non recedebat de tabernaculo. Dixit autem Moses ad Dominum: Præcipis ut educam populum istum: et non indicas mihi quem missurus sis mecum, præsertim cum dixeris: Novi te ex nomine [h. Notescam tibi in nomine], et invenisti gratiam coram me, [C. CXXVIII.] Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi viam tuam³, ut sciam te, et inveniam gratiam ante oculos tuos:

¹ Canon Hebr. verit. cum duobus aliis ms. codicibus, uno Colbertinæ bibliothecæ, num. 74, et altero S. Germani, num. 3, legit hic, *Portans duas tabulas testimonii manu Dei scriptas ex utraque parte*; sed manifestus est error librorum, qui ad suum sensum omnia sæpius refundunt. MART.

— Urbinas ms. *Portans duas tabulas in manu scriptas ex utraque parte*. Palatinus ab impressa lectione abludit una vocula sua, quam prætermittit: alii mss. *manu Dei præferunt*. Hebræus ad verbum: *Et duæ tabulæ testimonii in manu ejus, tabulæ scriptæ duobus lateribus suis, et hinc illæ scriptæ*.

² In editis ac mss. quamplurimis libris, *Quasi viginti tria millia hominum*, legimus. Quod ad canonis fidem, atque ad tres alios codices mss. emendavimus, auctoritatem etiam Hebræorum voluminum secuti. MART.

— Palatin, cum editis aliisque apud Martian. mss. libris *viginti tria millia*, etc., qui numerus in Latinos codices irrepsisse videtur occasione ejus testimonii I ad Corinth. x, 8: *Ceciderunt una die viginti tria millia*.

³ Editi cum aliquot mss. legunt, *faciem tuam*. In Hebræo scriptum est דרךך, *deracheca*, sive, ut Hieronimus

respice populum tuum gentem hanc. Dixit Dominus: Facies mea præcedet te, et requiem dabo tibi. Et ait Moses: Si non tu ipse præcedes, ne educa nos de loco isto. In quo enim scire poterimus ego et populus tuus, invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram? Dixit autem Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam coram me, et te ipsum novi ex nomine [h. nomenclaturam tibi in nomine]. Qui ait: Ostende mihi gloriam tuam. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te; et miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit [h. hoc est, ostendam tibi quomodo me debeas deprecari, et ad misericordiam flectere]. Rursumque ait: Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, et vivet. et iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, et stabis supra petram. Cumque transibit gloria mea, ponam te in leramine petræ, et protegam dextera mea, donec transeam: tollamque manum meam, et videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.

[B. XX, C. CXXIX, Cap. XXXIV.] Ac deinceps: Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, et scribam super eas verba, quæ habuerunt tabulæ quas fregisti. Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis. Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem: oves quoque et boves non pascantur e contra. Exiit ergo duas tabulas lapideas, quales ante fuerant: et de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut ei præceperat Dominus, portans secum tabulas. Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit ibidem cum eo¹ [id est, cum Mose, sic habet in h.], invocans in nomine Domini. Et transiens Dominus coram eo, ait: Dominator Domine Deus², misericors et clemens, patiens et multæ miserationis, ac verax, qui custodis

ronymus alibi legit, *darchach*, id est, *viam tuam*. In textu Hebræo-Samaritano legimus pluraliter *דַּרְכֵיךָ darchecha*, *vias tuas*. LXX interpretati sunt, *ostende mihi teipsum*: Chaldæus denique, *ostende mihi viam bonitatis tuæ*. Inter has variantes lectiones, canonem Hebr. veritatis e suo fonte hic pure fluentem secuti sumus. MART.

¹ Urbinas ms., *stetit Moyses cum eo*, juxta Vulgatam.

² Hactenus insignem hunc locum ita Latini intellexerant, ut Moses steterit cum Deo invocans nomen Domini et clamans transeunte Domino, *Dominator Domine Deus*, etc. Sed ex Hebræo, seu ex canone Hebræis veritatis, manifestum est omnia quæ sequuntur, esse Dei verba, non Mosis: ut enim supra dixerat, *cum transiero, vocabo in nomine Domini*, sic nunc vocans in nomine illo, id est, nomen suum magnificentum *יהוה Adonai* exprimens ait: *Dominator Domine Deus, misericors*, etc. Notandum tamen Vulgatam Latinam editionem suæ lectionis habere astipulatorem Tnargum Hierosol. quod ita legit: *Et cum transiret gloria majestatis Domini coram eo, oravit Moyses et dixit: Domine, Domine*

misericordiam in millia: qui auferis iniquitatem, et scelera, atque peccata, nullusque apud te perse innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam et quartam progeniem. Festinusque Moses curvatus est pronus in terram, et adorans ait: Si inveniri gratiam in conspectu tuo, Domine, obsecro ut gradiaris nobiscum (populus enim duræ cervicis est), et auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas. Respondit Dominus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam quæ nunquam sunt visa super terram, nec in ullis gentibus: ut cernat populus, in cujus es medio, opus Domini terribile quod facturum sum. Observa cuncta quæ hodie mandavi [Vulg. mando] tibi: ego ipse ejiciam ante faciem tuam Amorrhæum, et Chananæum, et Hetthæum, Pherezæum quoque, et Hevæum, et Jebusæum. Cave ne unquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ tibi sint in ruinam: sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide: noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus est æmulator. Ne in eas pactum cum hominibus illarum regionum: ne, cum fornicati fuerint cum diis suis, et adoraverint simulacra eorum, vocet te quispiam, et (Vulg. ut) comedas de immolatis. Nec uxorem de filiabus eorum accipias filiis tuis: ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant et filios tuos in deos suos. Deos conflabiles non facies tibi. Solemnitatem azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut præcepi tibi, in tempore mensis novorum: mense enim verni temporis egressus es de Ægypto. [C CXXX.] Omne quod aperit vulvam generis masculini, meum erit, de cunctis animalibus, tam de bobus, quam de ovibus, meum erit. Primogenitum asini redimes ove: sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes: nec apparebis in conspectu meo vacuus. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare et metere. Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuæ triticæ.

Deus misericors, etc. Quæ propterea post eruditum virum adnotamus, ne temere quis Vulgatam nostram damnare præsumat, si quando a veritate Hebræica nobis discrepare videtur; habet enim optimos auctores quos secuta est, et dignos Deo ubique sensus promit. MART.

D — Cum Vulgatæ lectione faciunt nostri mss. *quo transeunte coram eo ait: Dominator*, etc., ut Mosis hæc sint, Dominum ante os speluncæ pertranseuntem compellantis verba. E contrario habet impressa lectio, quam ex Canone, ut vocat, Hebræicæ veritatis Martianus reposuit, et cui quidem et Hebræus textus suffragatur, ut ea significet esse Dei verba, qui coram Moyse pertransiens, dotes illi suas relevat. Sed ut nihil hic de alterutrius lectionis præstantia, quæ non levis est quæstio, disputem: multum sane vereor, ne correctoris Hebræi verba ex libri albo in textum pridem intrusa in uno Memmiano codice, pro Hieronymi interpretatione perperam Martianus obtrudat. Equidem præferre malim reliquorum omnium librorum fidem. Videsis tamen Martiani Prolegomenon III versus finem, ubi de hac Scholiastæ emendatione loquitur.

et solemnitatem, quando redeunte anni tempore A cuncta conduntur. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israel. Cum enim tulero gentes a facie tua, et dilatavero terminos tuos, nullus insidiabitur terræ tuæ, ascendente te, et apparente in conspectu Domini Dei tui ter in anno. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ: neque residuebit mane de victima solemnitatis Phase. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hædum in lacte matris suæ. [T. XVII, C. CXXXI.] Dixitque Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba hæc, quibus et tecum et cum Israel pepigi fœdus. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes panem non comedit, et aquam non bibit, et scripsit in tabulis B verba fœderis decem. [C. CXXXII.] Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii, et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Dei. Videntes autem Aaron et filii Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere. Vocatique ab eo, reversi sunt tam Aaron quam principes Synagogæ. Et postquam locutus est, venerunt ad eum etiam omnes filii Israel: quibus præcepit cuncta quæ audierat a Domino in monte Sinai; impletisque sermonibus, posuit velamen super faciem suam. Quod ingressus ad Dominum, et loquens cum eo, auferebat donec exiret, et tunc loquebatur ad filios Israel omnia quæ sibi fuerant imperata. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

[C. CXXXIII, Cap. XXXV.] Igitur congregata omni turba filiorum Israel, Dixit ad eos: Hæc sunt quæ jussit Dominus fieri. Sex diebus facietis opus; septimus dies erit vobis sanctus, Sabbatum, et requies Domini: qui fecerit opus in eo, occidetur. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem Sabbati. [C. CXXXIV.] Et ait Moyses ad omnem catervam filiorum Israel: Iste est sermo quem præcepit Dominus, dicens: Separate apud vos primitias [h. oblationes] Domino: omnis voluntarius et prompto [Vulg. pron] animo offerat eas Domino: aurum, argentum, et æs, hyacinthum et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum, pilos caprarum, et pelles arietum rubricatas, et ianthinas, ligna settim, et oleum ad luminaria concinnanda, et ut conficiatur unguentum, et thymiama suavissimum, lapides onychinos, et gemmas ad ornatum superhumeralis ¹ et rationalis. Quisquis vestrum est sapiens, veniat et faciat quod Dominus imperavit. Tabernaculum scilicet et tectum ejus, atque operimentum, annulos, et tabulata cum vecti-

bus, paxillos et bases: arcam et vectes, propitiatorium, et velum quod ante illud oppanditur. Mensam cum vectibus et vasis, et propositionis panibus: candelabrum ad luminaria sustentanda, vasa illius et lucernas, et oleum ad nutrimenta ignium: altare thymiamatis, et vectes, oleum unctionis et thymiama ex aromatibus: tentorium ad ostium tabernaculi: altare holocausti, et craticulam ejus æneam cum vectibus et vasis suis: labrum et basim ejus: cortinas atrii cum columnis et basibus, tentorium in foribus vestibuli, paxillos tabernaculi et atrii cum funiculis suis: vestimenta, quorum usus est in ministerio sanctuarii, vestes Aaron pontificis ac filiorum ejus, ut sacerdotio fungantur mihi. Egressaque omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysi, obtulit [Vulg. obtulerunt] mente promptissima atque devota primitias [h. oblationes] Domino, ad faciendum opus tabernaculi testimonii. Quidquid in cultum et ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt armillas et inaures, annulos et dextraria: omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Si quis habuit [Vulg. habebat] hyacinthum, et purpuram, coccumque bis tinctum, byssum et pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, et ianthinas, argenti et æris metalla, obtulerunt Domino, lignaque settim in varios usus. Sed et mulieres doctæ dederunt quæ neverant, hyacinthum, purpuram, et vermiculum, ac byssum, et pilos caprarum, sponte propria cuncta tribuentes. Principes vero obtulerunt lapides onychinos, et gemmas ad superhumeralis et rationale, aromataque et oleum ad luminaria concinnanda, et ad præparandum unguentum, et thymiama odoris suavissimi componendum. Omnes viri et mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera, quæ jusserat Dominus per manum Moysi. Cuncti filii Israel voluntaria Domino dedicaverunt. [C. CXXXV.] Dixitque Moyses ad filios Israel: Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beseleel filium Uri filii Hur de tribu Juda. Implevitque eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia, et omni doctrina, ad excogitandum, et faciendum opus in auro et argento, et ære, sculpendisque lapidibus, et opere carpentario, quidquid fabre adinveniri potest, dedit in corde ejus: Ooliab quoque filium Abisamach de tribu Dan: ambos erudit sapientia, ut faciant opera abietarii polymitaril, ac plumarii, de hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso, et texant omnia, ac nova quæque reperiant.

[Cap. XXXVI.] Fecit ergo Beseleel, et Ooliab, et omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam et intellectum (a), ut scirent fabre operari quæ in usus sanctuarii necessaria sunt, et quæ præce-

¹ Ubicunque in Exodo, sive in Levitico superhumeralis legitur, sciamus apud Hebræos *ephod* appellari. Hoc autem esse pontificis vestimentum, et solis conveniens pontificibus omnis Scriptura testatur. Hæc S. Hieronymus ad Fabiolam scribens de vestitu sacerdotum. MART.

² Et omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam et scientiam; hoc modo legunt nonnulli eodices mss. et can. Hebr. verit. post LXX Interpretes. Alii habent, *intelligentiam*, sive *intellectum* juxta quod scriptum est in Hebræo, nam *תבונה*, *thebun* in eo legitur. MART.

pit Dominus. Cumque vocasset eos Moses, et omnem eruditum virum, cui dederat Dominus sapientiam, et qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, tradidit eis universa donaria filiorum Israel. Qui cum instarent operi, quotidie mane vota populus offerebat. Unde artifices venire compulsi, dixerunt Mosi: Plus offert populus quam necessarium est. Jussit ergo Moses præconis voce cantari: Nec vir nec mulier quidquam ultra offerat in opere sanctuarii. Sicque cessatum est a muneribus offerendis, eo quod oblata sufficerent, et superabundarent. Feceruntque omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem, de bysso retorta, et hyacintho, et purpura, coccoque bis tinoto, opere vario et arte polymita: quarum una habebat in longitudine viginti octo cubitos, et in latitudine quatuor, una mensura erat omnium cortinarum. Conjunxitque cortinas quinque, alteram alteri, et alias quinque sibi invicem copulavit. Fecit et ansas hyacinthinas in ora cortinæ unius ex utroque latere, et in ora cortinæ alterius similiter, ut contra se invicem venirent ansæ, et mutuo jungerentur. Unde et quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, et fieret unum tabernaculum. Fecit et saga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi: unum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, et in latitudine cubitos quatuor: unius mensuræ erant omnia saga, quorum quinque junxit seorsum, et sex alia separatim. Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi unius, et quinquaginta in ora sagi alterius, ut sibi invicem jungerentur. Et fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, ut unum pallium ex omnibus sagis fieret. Fecit et opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudque desuper velamentum de pellibus ianinis. Fecit et tabulas tabernaculi de lignis settim stantes. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ unius, et unum ac semis cubitum latitudo retinebat: binæ incastraturæ erant per singulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabulis tabernaculi. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra Austrum, cum quadraginta basibus argenteis. Duae bases sub una tabula ponebantur ex utraque angulorum parte, ubi incastraturæ laterum in angulis terminantur. Ad plagam quoque tabernaculi, quæ respicit ad Aquilonem, fecit viginti tabulas, cum quadraginta basibus argenteis, duas bases per singulas tabulas. Contra Occidentem vero, id est, ad eam partem tabernaculi, quæ mare respicit, fecit sex tabulas, et duas alias per singulos angulos tabernaculi retro: quæ junctæ erant a deorsum usque sursum, et unam compagem pariter ferebantur. Ita ferit ex utraque parte per angulos; ut octo es-

sent simul tabulæ, et haberentes bases argenteas se-decim, binas scilicet bases sub singulis tabulis. Fecit et vectes de lignis settim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi, et quinque alios ad alterius lateris tabulas coaptandas, et extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum perveniret. Ipsa autem tabulata deauravit et circulos eorum¹, fecit aureos, per quos vectes induci possent; quos et ipsos laminis aureis operuit. Fecit et velum de hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum, et quatuor columnas de lignis settim, quas cum capitibus deauravit, fuis basibus earum argenteis. Fecit et tentorium in introitu tabernaculi, ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoque retorta, opere plumarii, et columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque earum fudit æneas.

[C. CXXXVI, Cap. XXXVII.] Fecit autem Beseleel et arcam de lignis settim, habentem duos semis cubitos in longitudine, et cubitum ac semissem in latitudine: altitudo quoque unius cubiti fuit et dimidii, vestivitque eam auro purissimo intus ac foris. Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, et duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis settim, quos vestivit auro, et quos misit in annulos, qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam. Fecit et propitiatorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum et dimidii in longitudine, et cubiti ac semis in latitudine. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte propitiatorii: Cherub unum in summitate unius partis, et Cherub alterum in summitate partis alterius; duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorii extendentes alas, et tegentes propitiatorium, seque mutuo et illud respectantes. Fecit et mensam de lignis settim in longitudine duorum cubitorum, et in latitudine unius cubiti, quæ habebat in altitudine [Vulg. latitudine] cubitum ac semissem. Circumdeditque eam auro mundissimo, et fecit illi labium aureum per gyrum, ipsique labio coronam auream interrasilem quatuor digitorum, et super eamdem, alteram coronam auream. Fudit et quatuor circulos aureos, quos posuit in quatuor angulis per singulos pedes mensæ contra coronam: misitque in eos vectes, ut possit mensa portari. Ipsos quoque vectes fecit de lignis settim, et circumdedit eos auro. Et vasa ad diversos usus mensæ, acetabula, phialas, cyathos, et thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. Fecit et candelabrum

genteis, ut et in suis Martian. invenit, et vulgati libri retinent, verba ex tertio ab hoc versiculo repetita. Canon Hæbraicæ viritatis erasit juxta archetypum.

¹ In editis et in omnibus mss. libris adduntur *ita, fuis basibus earum argenteis*; quæ canon Hebr. verit. erasit, docens hoc signa *h.* marginali non esse in Hebræo. MART.

— Addunt et nostri mss. *fuis basibus earum ar-*

ductile de auro mundissimo. De cujus vecte calami, scyphi, sphaerulae ac lilia procedebant: sex in utroque latere, tres calami ex parte una, et tres ex altera; tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul et lilia et tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphaerulaeque simul et lilia. Aequum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite candelabri. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos simul et lilia. Et sphaerulae sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte uno. Et sphaerulae igitur, et calami ex ipso erant, universa ductilia ex auro purissimo. Fecit et lucernas septem cum emunctoriis suis, et vasa, ubi quae emuncta sunt exstinguantur, de auro mundissimo: talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vasis suis. Fecit et altare thymiamatis de lignis settim, habens per quadram singulos cubitos, et in altitudine [Vulg. latitudine] duos: e cujus angulis procedebant cornua. Vestivitque illud auro purissimo, cum craticula ac parietibus et cornibus. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et possit altare portari. Ipsos autem vectes fecit de lignis settim, et operuit laminis aureis. Composuit et oleum ad sanctificationis unguentum, et thymiana de aromatibus mundissimis, opere pigmentarii.

[Vap. XXXVIII.] Fecit et altare holocausti de lignis settim, quinque cubitorum per quadrum, et trium in altitudine cujus cornua de angulis procedebant: operuitque illud aeneis laminis. Et in usus ejus paravit ex aere vasa diversa, lebetes, forcipes, fuscinulas, uncinos et ignium receptacula. Craticulamque ejus in modum retis fecit aeneam, et subter eam in altaris medio arulam. fuis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos vectes ad portandum: quos et ipsos fecit de lignis settim, et operuit laminis aeneis: induxitque in circulos, qui in altaris lateribus eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cavum ex tabulatis, et intus vacuum. Fecit et labrum aeneum cum basi sua de speculis mulierum, quae excubabant in ostio tabernaculi. Fecit et atrium, in cujus australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum centum, columnae aeneae viginti cum basi-

bus suis, capita columnarum, et tota operis caelatura, argentea. Aequae ad septentrionalem plagam, tentoria, columnae, basesque et capita columnarum, ejusdem mensurae, et operis, ac metalli erant. In ea vero plaga, quae Occidentem respicit, fuere tentoria cubitorum quinquaginta, columnae decem cum basibus suis aeneae, et capita columnarum, et tota operis caelatura, argentea¹. Porro contra Orientem, quinquaginta cubitorum paravit tentoria, e quibus quindecim cubitos columnarum trium cum basibus suis, unum tenebat latus, et in parte altera quia utraque introitum tabernaculi facit²) quindecim aequae cubitorum erant tentoria, columnae tres, et bases totidem. Cuncta atrii tentoria bysso retorta texerat. Bases columnarum fuere aeneae, capita autem earum cum [Vulg. add. cunctis] caelaturis suis argenteae; sed et ipsas columnas atrii vestivit argento. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine; altitudo vero quinque cubitorum erat, juxta mensuram, quam cuncta atrii habebant tentoria. Columnae autem in ingressu fuere quatuor cum basibus aeneis, capitaque earum et caelaturae argenteae. Paxillos quoque tabernaculi et atrii per gyrum fecit aeneos. Haec sunt instrumenta tabernaculi testimonii, quae numerata sunt juxta praecipuum Mosi in caeremoniis Levitarum per manum Ithamar filii Aaron sacerdotis: quae Beseleel filius Uri filii Hur de tribu Juda, Domino per Moesen jubente, compleverat, juncto sibi socio Ooliab filio Abisamach de tribu Dan: qui et ipse artifex lignorum egregius fuit, et polymitarius atque plumarius ex hyacintho, et purpura vermiculo et bysso. Omne aurum quod expensum est in opere sanctuarii, et quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum fuit, et septingentorum triginta siclorum, ad mensuram sanctuarii. Numerus autem argenti de donariis populi centum talentorum et mille septingentorum septuaginta quinque siclorum ad mensuram sanctuarii medium siclum per capita singulorum. Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus et quingentis quinquaginta armatorum. Fuerunt praeterea centum talenta argenti, e quibus conflatae sunt bases sanctuarii, et introitus ubi velum pendet. Centum bases factae sunt de talentis

¹ Libri mss. plures hic legunt, *Et capita columnarum caelata argentea*; sed longe praestat editorum et aliorum mss. lectio, ut videre est ex isto capite xxxviii, vers. 10 et 17, ubi eadem verba scripta reperiuntur. MART.

— Verba *et tota operis caelatura*. Urbinas ms. ignorat, proque his habet Palat. *caelat* duntaxat. Hebraeus ad terram, *capitella vero columnarum, et cincturae earum erant ex argento*.

² Ita canon Hebraicae veritatis et codd. mss. castigatior. Sensus est quod inter utrumque latus columnarum, et pendentium cortinarum ingressus erat in tabernaculum. MART.

— Vulgati, *Quia inter utraque introitum taberna-*

culi fecit.

³ Integrum hoc loco restituimus versiculum ad fidem canonis Hebr. verit. et alterius manuscripti codicis S. Germani a Pratis, num. 3. Porro quod sequitur immediate, *oblatum est autem, etc.*, non refertur ad aurum, sed ad argentum, cum numerandus quilibet Israelita solveret dimidium siclum. Hinc apparet nonnihil Scripturae deesse in editis, ac sensum non unquam esse disturbatum et confusum. Quod planum erit contendenti hanc editionem cum vulgatis exemplaribus Bibliorum, ubi insuper vers. 8 *argentum pro auro* ponitur, et de columnis dicuntur, quae proprie pertinent ad earum capitella. MART.

centum, singulis talentis per bases singulas supputatis. De mille autem septingentis et septuaginta quinque siclis [*Vulg. tac. siclis*], fecit capita columnarum, quæ et ipsa vestivit [h.] auro. Æris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, et quadringenti supra sicli, ex quibus fusæ sunt bases in introitu tabernaculi testimonii, et altare æneum cum craticula sua, omniaque vasa, quæ ad usum ejus pertinent, et bases atrii tam in circuitu quam in ingressu ejus et paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

(*Cap. XXXIX.*) De hyacintho vero et purpura, vermiculo ac bysso, fecit vestes ad ministrandum in sanctuario ¹, et vestes sanctas, quibus indueretur Aaron (quando ministrabat in sanctis), sicut præcepit Dominus Mosi. Fecit igitur superhumeralis de auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere polymitario: inciditque bracteas aureas, et extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum sublegmine, duasque oras sibi invicem copulatas in utroque latere summitatum, et balteum ex iisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Mosi. Paravit et duos lapides onychinos, astrictos et inclusos auro, et sculptos arte gemmaria nominibus filiorum Israel: posuitque eos in lateribus superhumeralis, in monumentum filiorum Israel, sicut præceperat Dominus Mosi. Fecit et rationale opere polymito juxta opus superhumelaris, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, quadrangulum, duplex, mensuræ palmi. Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus. In secundo, carbunculus, saphirus, jaspis. In tertio, ligurius, achates, amethystus. In quarto, chrysolithus, onychinus, beryllus, circumdati et inclusi auro per ordines suos. Ipsique lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum. Fecerunt in rationali et catenulas sibi invicem cohærentes, de auro purissimo, et duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis, e quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt uncinis, qui superhumeralis angulis eminebant. Hæc et ante et retro ita conveniebant sibi, ut superhumeralis et rationale mutuo necterentur, stricta ad balteum, et annulis

— Versiculum hunc integrum, quem Martian. antea restituit, nostri quoque mss. asserunt: parque est opinari ob ejusdem vocis *Sanctuarii* recursum, fuisse solemni lapsu a Latinis amanuensibus prætermissum; quæ enim post eam vocem in fine versiculi subsequuntur, *medium siclum per capita singulorum*, neque Urbinas, neque Palatin. mss. habent.

¹ lidem manuscripti codices istum locum emendant, leguntque ut nos posuimus. Verum quod sequitur, *quando ministrabat in sanctis*, superfluum est, quia totus contextus Hebræorum fontium absque his verbis sufficienter expressus invenitur; ideo et nos quæ superflua videbantur lineolisive uncinis claudimus, id tantum lectorem mo-

A fortius copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, et a se invicem moverentur, sicut præcepit Dominus Mosi. Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, et capitium in superiori parte contra medium, oramque per gyrum capitii textilem; deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, et tintinnabula de auro mundissimo, quæ posuerunt inter malogranata, in extrema parte tunice per gyrum: tintinnabulum autem aureum, et malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex quando ministerio fungebatur, sicut præceperat Dominus Mosi. Fecerunt et tunicas byssinas opere textili Aaron et filiis ejus, et mitras cum coronulis suis ex bysso: feminalia quoque linea, byssina; cingulum vero de bysso retortat, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto², arte plumaria, sicut præceperat Dominus Mosi. Fecerunt et laminam sacræ venerationis de auro purissimo, scripseruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini, et strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut præceperat Dominus Mosi. Perfectum est igitur omne opus tabernaculi, et tecti testimonii: feceruntque filii Israel cuncta quæ præceperat Dominus Mosi. Et obtulerunt tabernaculum, et tectum, et universam suppellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac bases, opertorium de pellibus arietum rubricatis, et aliud operimentum de ianthinis pellibus, velum, arcam, vectes, propitiatorium, mensam cum vasis suis et propositionis panibus: candelabrum, lucernas, et utensilia earum cum oleo, altare aureum, et unguentum, thymama ex aromatibus, et tentorium in introitu tabernaculi, altare æneum, retiaculum, vectes, et vasa ejus omnia: labrum cum basi sua: tentoria atrii, et columnas cum basibus suis, tentorium in introitu atrii, funiculosque illius et paxillos. Nihil ex vasis defuit, quæ in ministerium tabernaculi, et in tectum fœderis jussa sunt fieri. Vestes quoque ad ministrandum in sanctuario, et vestes sanctas quibus sacerdotes utuntur, Aaron [*Vulg. quibus sacerdotes utuntur in sanctuario Aaron*] scilicet et filii ejus, obtulerunt filii Israel, sicut præceperat Dominus. Quæ postquam Moses cuncta vidit expleta, benedixit eis.

[*C. GXXXVII, Cap. XL.*] Locutusque est Dominus ad Mosen, dicens: Mense primo, die prima

nuisse contenti, nihil amplius in delendo quæ scripta sunt, calamo nostro permittentes. MART.

— Verba isthæc, *ad ministrandum in sanctuario, et vestes sanctas*. Urbinas et Palatin. mss. ignorant, quemadmodum et vulgati. Quæ subsequuntur, *quando ministrabat in sanctis*, uncinis inclusit Martian, utpote superflua.

² Canon cum omnibus mss. codicibus legit, *ac vermiculo distinctum*, nempe *cingulum Aaron et filiorum ejus*: quod non incongruum reddit sensum; etsi Hebraice legamus ut in edito, וְחִיטָּוֹתָי וְחִיטָּוֹתָי Vetholuath sani, id est, *et vermiculi cocci*, וְחִיטָּוֹתָי bis tincto. MART.

— Nostri, et quos Martian, consuluit, mss. *Vermiculo distinctum arte*, etc.

mensis, eriges tabernaculum testimonii, et pones in eo arcam, demittesque ante illam velum, et illata mensa, pones super eam quæ rite præcepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis, et altare aureum in quo adoletur incensum, coram arca testimonii. Tentorium in introitu tabernaculi pones, et ante illud altare holocausti: labrum inter altare et tabernaculum, quod implebis aqua. Circumdabisque atrium tentorii, et ingressum ejus. Et assumpto unctionis oleo, unges tabernaculum cum vasis suis, ut sanctificentur: altare holocausti et omnia vasa ejus: labrum cum basi sua: omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint sancta sanctorum. Applicabisque Aaron et filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, et lotos aqua indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, et unctio eorum in sacerdotium proficiat sempiternum. Fecitque Moses omnia, quæ præceperat Dominus. (T. XVIII, C. CXXXVIII.) Igitur mense primo anni secundi, in prima die mensis, collocatum est tabernaculum. Erexitque illud Moses, et posuit tabulas ac bases et vectes, statuitque columnas, et expandit tectum super tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperaverat. Posuit et testimonium in arca, subditis infra vectibus, et oraculum desuper. Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini jussionem. Posuit et mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum,

ordinatis coram propositionis panibus, sicut præceperat Dominus Mosi. Posuit et candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensæ in parte australi, locatis per ordinem lucernis, juxta præceptum Domini. Posuit et altare aureum sub tecto testimonii contra velum, et adolevit super eo incensum aromatum, sicut jusserat Dominus Mosi. Posuit et tentorium in introitu tabernaculi [*Vulg. add. testimonii*], et altare holocausti in vestibulo testimonii, offerens in eo holocaustum, et sacrificia, ut Dominus imperarat. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii et altare, implens illud aqua. Laveruntque Moses, et Aaron, ac filii ejus manus suas et pedes, cum ingrederentur tectum fœderis, et accederent ad altare, sicut præceperat Dominus Mosi. Erexit et atrium per gyrum tabernaculi et altaris, ducto in introitum ejus tentorio [C. CXXXIX.] Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud. Nec poterat Moses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, ut majestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filii Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, et ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.

Explicit liber Elle Smoth, id est Exodus.

TITULI LIBRI VAIECRA, ID EST LEVITICI.

- I. Ubi lex holocaustorum de immundis animalibus vel avibus Domini promulgatur.
- II. Sacrificium pro peccato per ignorantiam admissio. Jubetur de ignorantia pontificis pro errore populi, pro actu immundi, et recordatione peccati, et temere curantibus.
- III. De sacrificio eorum qui per errorem sanctificata comedunt, et de negante et pejerante, et libamentis.
- IV. De oblationibus sacerdotum, quas pro se offerre debeant, vel quid de oblationibus consequantur, de adipe et sanguine.
- V. Quomodo initiandi sunt sacerdotes, vel quibus vestibus induendi. De unctione tabernaculi et vasorum ejus. Ubi Moyses sicut pontifex accipit portionem Aaron sacerdotis: filii Aaron illicite ignem offerentes percussi sunt.
- VI. Sacerdotibus præcipitur vinum non bibere, cum templum ingrediuntur. De mundis et immundis animalibus et avibus comedendis.
- VII. De muliere pariente, et immunda. De lepræ contaminatione vel discrimine. De lepra vestimentorum. De mundatione lepræ. De divitis et pauperis lepra, et mundatione domorum.
- VIII. De viro fluxum seminis sustinente, vel de iis, quæ per somnum contingere solent. De menstruis mulierum, vel profluvio.
- IX. De duobus hircis, et de duobus vitulis pro populo et pontifice immolandis.
- X. Præcipitur, ut omnis victima, quæ in agro mactatur, ut primitiæ ex eadem Domino offerantur, et ne sanguinem quis comedat, vel morticinum, vel captum a bestia.
- XI. Timor Dei imperatur: timendum patrem: idola non facienda, et cætera, quæ ad legem et justificationes pertinent.
- XII. Præcipitur nullum ex Israel et sancti seminis idolo consecrandum. De mæchis et adultera: quæ sunt personæ, quibus liceat conjugio sociari.
- XIII. Præcipitur sacerdos neminem lugere, neque viduam, aut repudiatam uxorem accipere: et corporibus vitiis maculatum sacrificium non offerre: nullum alienigenam Sancta sanctorum attingere.
- XIV. De victimis pacificorum, quæ sint Domino consecranda. De solemnitate azymorum, et consecratione spicarum in Pentecoste.
- XV. De mense septimo, jejuniis, et feriis tabernaculi.